Year of Publication 1939

কল্যাণী..........

47

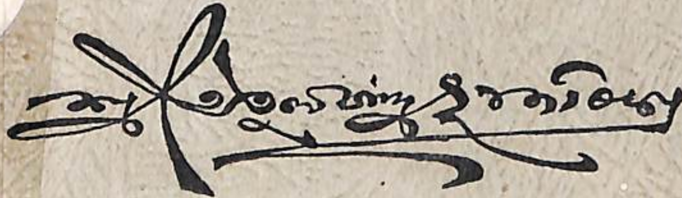

গুৱাহাটী কুমাৰভাস্কৰ নাট্য-মন্দিৰত

কামৰূপ নাট্য-সমিতিৰ দ্বাৰা

—প্ৰথম অভিনীত—

—অস্পৃশ্যতা বৰ্জনমূলক কাল্পনিক নাট—

কল্যাণী

আৰু

—অস্পৃশ্যতা বৰ্জনমূলক কবিতা অৰ্ঘ্য—

কৌমুদী

ৰচক

শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা বি-এল

উজান বজাৰ

গুৱাহাটী

১৯৩৯

১ম তাঙৰণ

সৰ্ব্বস্বত্ব সংৰক্ষিত
(গ্ৰন্থকাৰ)

বেচ ।৶০ অনা ।

Data Entered
A/47
Call No.
Date
OJHA STORES
Book Merchant
Jorhat, Assam.
ছাত্ৰভাণ্ডাৰ প্ৰতিষ্ঠান
পোঃ ৰিহাবাৰী (ডিব্ৰুগড়, অসম)

প্ৰকাশক
শ্ৰীখগেন্দ্ৰনাথ দত্ত ভূঞা

প্ৰিণ্টাৰ
শ্ৰীউমাকান্ত ডেকা
জয়ন্তী আৰ্ট প্ৰেছ, গুৱাহাটী

নিবেদন

বাৰ চৈধ্য বছৰমান আগতে এই সৰু নাটখনি লিখা হৈছিল আৰু ৪র্থ বছৰৰ 'আৱাহন'ৰ দুই সংখ্যাত ছপা হৈও ওলাইছিল। জগৎগুৰু শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰ-মাধৱৰ পদৰজ লৈ পূত পৱিত্ৰ হোৱা আমাৰ অসম দেশত বৰ্তমান যুগৰ অস্পৃশ্যতা-বৰ্জন আন্দোলনে একো নতুন বাতৰি দিবলৈ পৰা নাই। আজি প্ৰায় ৪৫০ বছৰ পূৰ্বতে যি দেশৰ মহাপুৰুষৰ মুখেদি "কুকুৰ ছণ্ডাল গৰ্দভৰো আত্মা ৰাম; জানিয়া সবাকো পৰি কৰিবা প্ৰণাম।" এই মহাবাণী উচ্চাৰিত হৈছিল সেই মহামানৱৰ মিলন-তীৰ্থ অসম দেশত ভাৰতবৰ্ষৰ আন আন প্ৰদেশৰ নিচিনা অস্পৃশ্যতাৰ উৎকট ব্যাধি নাই; অৱশ্যে যিখিনি আছে সেইখিনি থকাটোও বাঞ্ছনীয় নহয়। সেই উদ্দেশ্যকে লৈ কল্পিত কাহিনীৰ এই নাটখনি লিখি উঠাৰ অলপ পিছতে (অনুমান ১৯৩১ কি ৩২ চন) গুৱাহাটী কুমাৰভাস্কৰ নাট্যমঞ্চত আমাৰ আন আন নাটৰ নিচিনাকৈ 'কল্যাণী'কো পাদ-প্ৰদীপৰ সন্মুখত থিয় কৰা হৈছিল। তাৰ অলপ দিন পিছতে গুৱাহাটীত অসম মহিলা সম্মিলনীৰ বাৰ্ষিক অধিৱেশন উপলক্ষে শ্ৰীযুতা লীলা দেৱী এম-এ আৰু শ্ৰীযুতা হিৰন্ময়ী নবীশ বি-এৰ পৰিচালনাত গুৱাহাটীৰ ছাত্ৰীসকলে মহা-সমাৰোহেৰে এই নাট অভিনয় কৰিছিল। "আৱাহন"ত ছপা হোৱাৰ সুবিধাত অসমৰ আন আন ঠাইতো নাট্য-মন্দিৰৰ যোগেদি 'কল্যাণী'য়ে ৰাইজৰ আগত দৰ্শন দিবলৈ পাৰিছিল। তাৰে কোনো এঠাইৰ অভিনয় দেখি পূজ্যপাদ শ্ৰীশ্ৰীগড়মূৰীয় সত্ৰাধিকাৰ প্ৰভুৱে এই নাট লিখাৰ বাবে আমাক অযাচিত ভাৱে আশীৰ্বাদ নিৰ্মালি দি চিৰঋণী কৰিছে।

সুখৰ বিষয় 'গুৱাহাটী জয়ন্তী আৰ্ট প্ৰেছ'ৰ কৰ্মকৰ্তা শ্ৰীযুত খগেন্দ্ৰ নাথ দত্ত ভূঞাদেৱৰ অনুগ্ৰহত "কল্যাণী"য়ে পুথিৰ আকাৰে ওলাব খোজাত পুনৰ এবাৰ হাত ফুৰাই সাজ-পাৰ চাই চিন্তি দিয়া হল। কৰ্মবীৰ ৺বৰদলৈ, শ্ৰীযুত জ্যোতি আগৰৱালা আৰু শ্ৰীযুত উমেশ চৌধাৰী দেৱৰ ৰচনাৰ গীত তিনিটি কল্যাণীয়ে পাঠকসকলক উপহাৰ দি তাৰ বাবে লিখকসকলক ধন্যবাদ জনাইছে। "ক্ষীণ-কলেৱৰা "কল্যাণী"য়ে অকলৈ ওলাবলৈ ভাল নাপাই লগতে ভনীয়েক "কৌমুদী"কো মাতি আনি পাচোঁটা কবিতা আবৃত্তি কৰিবলৈ ৰাইজৰ আগত আঠু লোৱালে। এতিয়া 'কল্যাণী' আৰু 'কৌমুদী' এই দুটি আজলী বাই-ভনীক এফেৰি মৰমৰ চকুৰে চাবলৈ আমিও সকলোকে মিনতি জনালোঁ।

বৰপেটা
শঙ্কৰদেৱৰ কীৰ্তন
১৫।৯।৩৯

বিনীত
শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা

অৰ্পণ

মৰমৰ বৰ ভনী

শ্ৰীমতী কুসুমকুমাৰী মেধী

আইদেউৰ

হাতত

ককায়েকৰ মৰমৰ অৱদান

এই পাহ—

প্ৰী
তি
ফু
ল

RAISAHIB H NOI LIBRARY
No. A. 47.
Da 18.12.46.
DIBRUG COLLEGE.

সঙ্গীত-সূচী

গান	লিখক	পৃষ্ঠা
১। কোন কোন আছিছা ···	শ্ৰীযুত জ্যোতি আগৰৱালা ···	১
২। যঁতৰতে মুক্তি আমাৰ ···	গ্ৰন্থকাৰ	৩
৩। বাৰীতে ফুলিছে ···	,, ···	৭
৪। তৰালি আকাশে ···	,, ···	১২
৫। উঠা, উঠা শক্তি ···	শ্ৰীযুত উমেশ চৌধাৰী বি-এল ···	২০
৬। মাদল বাজে ···	গ্ৰন্থকাৰ	৩৩
৭। জাগিছে পাষাণ ···	,,	৩৪
৮। জাগ্ৰত নাৰায়ণ ···	,,	৩৭
৯। আই অই ! ···	কৰ্মবীৰ ৺ নবীন বৰদলৈ ···	৪১

—··—

চৰিত্ৰ

প্ৰেমনাৰায়ণ	...	... ধৰ্মপুৰৰ ৰজা
সংগ্ৰামসিংহ	...	... সেনাপতি
বসন্তকুমাৰ	...	... ঐ পুতেক
উগ্ৰভৈৰৱ	...	... ৰাজপুৰোহিত
ৰামু	...	... অস্পৃশ্যসকলৰ ছৰ্দাৰ
কল্যাণী	...	... পুৰোহিত কন্যা (চিৰকুমাৰী)
লক্ষ্মী ...	...	... অস্পৃশ্য গাভৰু (বিধৱা)
মইনা ...	...	... লক্ষ্মীৰ ছবছৰীয়া পুতেক

অস্পৃশ্যসকল, যাত্ৰীসকল, বালক-বালিকাসকল আদি

প্ৰথম অভিনয়ৰ ঘাই ভাৱৰীয়াসকল

কামৰূপ নাট্য সমিতি

কুমাৰভাস্কৰ নাট্য-মঞ্চ, গুৱাহাটী

প্ৰেমনাৰায়ণ	...	... শ্ৰীযুত বদন শৰ্মা
সংগ্ৰামসিংহ	...	... ,, কিৰণ বৰুৱা বি-এ
বসন্তকুমাৰ	...	... ,, চন্দ্ৰনাথ শৰ্মা বি-এছ-ছি
উগ্ৰভৈৰব	...	... ,, হংসধৰ বুজৰবৰুৱা
ৰামুছৰ্দাৰ	...	... ,, বিনোদ বৰুৱা বি-এছ-ছি
কল্যাণী	...	... ,, ভৱানীপ্ৰসাদ বৰুৱা
লক্ষ্মী	...	... ,, সুৰেন দাস বি, এছ, ছি
মইনা	...	... ,, কুমাৰী স্বৰ্ণলতা দেৱী
সম্পাদক	...	... ,, ললিত চৌধাৰী

কল্যাণী

প্ৰস্তাৱনা

[তৰুণ-সেৱা-সঙ্ঘৰ বালক-বালিকাসকল ।]

—গীত—

"কোন কোন আহিছা আইক পূজিবলৈ ;—
আইৰ পূজাৰ বেলি হ'ল ।
(সমনীয়া অ' !)
সাজু হবৰে হ'ল ডেকা লৰা,
সাজু হবৰে হল,
সাজু হবৰে হল অ',
সাজু হবৰে হল ।
পৰ পদানত কিয় থাক তোৰ
শিৰ অৱনত কিয় থাক ?
কিয় পাহৰিবি বিজয়ী বাহুৰ বল
তোৰ অস্ত্ৰ কেনিনো গল ?—
অস্ত্ৰ বিচাৰি ল তই,
অস্ত্ৰ বিচাৰি ল ।

আন্ধাৰত তই থাকিবি কিয়নো
জগত পোহৰ হল।
জগতত সোৱা জ্ঞান বিয়পিছে,
তোৰ দুৱাৰ বন্ধ ৰল।
দুৱাৰ মুকলি কৰ অসমীয়া !
তোৰ জ্যোতি স্নান কৰিবৰ হল
নাহিবি নুদুবি বুলি কিয় তই
আপোনাক কৰিবি পৰ অ' ?
আলৈআথানি হোৱা ভায়েৰক
সাৰটি লবৰে হল।
দেখিছনে সো মাতৃ-জননী
তেনেয়ে নিছলা হল।
অ' অসমীয়া ! অ' অসমীয়া !
অ' অসমীয়া ! অ' অসমীয়া অ'
তোৰ তপ্ত কধিৰ ঢালি আয়েৰক
শক্তি দিবৰ হল।
আইৰ পূজাৰ বেলি হল
(অসমীয়া অ) !"

—ঐক্যতান—

প্ৰথম অঙ্ক

—প্ৰথম দৰ্শন—

প্ৰান্তৰ—নিলগত নৈৰ দাঁতি

এজোপা আঁহত গছৰ তলৰ ওখ বেদীত বহি কল্যাণীয়ে যঁতৰত সূতা কাটিছে আৰু গীত গাইছে। কাষতে লক্ষ্মী। সন্মুখৰ এখনি শৰাইত সাচিপতীয়া কীৰ্ত্তন মেলা আছে। নামনিৰ ডুবৰি বনৰ ওপৰত বামু ছৰ্দাৰ প্ৰমুখ্যে অসংখ্য নমঃশূদ্ৰ প্ৰজা মণ্ডলাকাৰ হৈ বহিছে।

কল্যাণীয়ে লগাই দিয়ে

সকলোৱে গায়—

—গীত—

যঁতৰতে মুক্তি আমাৰ যঁতৰতে শক্তি আমাৰ
যঁতৰতে ভগৱান ;—
যঁতৰতে সোণ ধন ধন্য প্ৰাণ, ধন্য মন
যঁতৰতে জয়গান।
গাঁৱে গাঁৱে, ঘৰে ঘৰে বিজয় পতাকা উৰে
যঁতৰত ঘৰ ঘৰ—
মাতৃ ভনী উল্লাসিতা স্বদেশৰ স্বাধীনতা
নামে সুধা স্বৰগৰ।

কল্যাণী। আজিলৈ ইমানতে আমাৰ কৰ্ত্তব্যৰ সামৰণি পৰিল। আজি মহাপুৰুষ ৰচিত প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰ পঢ়ি শুনালো। দেখিলা হৰিভক্ত প্ৰহ্লাদৰ কেনে ধৈৰ্য্য, সহনশীলতা আৰু সত্যৰ প্ৰতি অচলা ভক্তি—দৃঢ়বিশ্বাস! শত-সহস্ৰ বিপদ-বিঘিনিৰ মাজেদি সৰকি কেনেকৈ অৱশেষত সত্যই জয়লাভ কৰিলে। ধৰ্মৰ কাষত অধৰ্মৰ সদায় পৰাজয়, সত্যৰ কাষত অসত্যৰ সদায় পৰাজয়—ই জগতৰ চিৰন্তন নীতি। এতিয়া যোৱা হৰিভকত-সকল, কালিলৈ অজামিলৰ উপাখ্যান পাঢ় শুনাম।

অস্পৃশ্যসকল। জয় কল্যাণী মাইৰ জয়।

(যাবলৈ উদ্যোগ।)

কল্যাণী। ৰবা, আৰু এক্ষন্তেক ৰবা। আমাৰ কৰ্ত্তব্যৰ বিষয়ে পুনৰ তোমালোকক কওঁ—সঙ্ঘবদ্ধ হোৱা, স্বাৱলম্বী হোৱা, পৰিস্কাৰ পৰিচ্ছন্ন হোৱা, মাদক দ্ৰব্য সমূলঞ্চে পৰিহাৰ কৰা, সজ শিক্ষা লাভ কৰা, সুস্থ সবল হোৱা—নিজৰ দেশক, নিজৰ জাতিক, নিজৰ দেশৰ বস্তুক ভাল পাবলৈ শিকা। জন্মভূমিৰ সেৱা কৰাই আমাৰ জীৱনৰ ব্ৰত—সত্য আৰু ত্যাগেই আমাৰ জীৱনৰ মূলমন্ত্ৰ। সকলো কথা মনত আছেনে?

ৰামু। আছে নিশ্চয় আছে।

কল্যাণী। সদায় মনত ৰাখিবা আমাৰ এটা মাথোন মানৱ জাতি। ধৰ্মপুৰ আমাৰ জন্মভূমি। জননী জন্মভূমিশ্চ স্বৰ্গাদপি গৰীয়সী।

অস্পৃশ্যসকল। জননী জন্মভূমিশ্চ স্বৰ্গাদপি গৰীয়সী।

[প্ৰতি জনে কল্যাণীৰ চৰণ স্পৰ্শ কৰি প্ৰস্থান কৰে।]

কল্যাণী । যোৱা,—

গুৰি কৰি অসত্যৰ শত অভিযান
মানুহ নামৰ আমি ৰাখিম সন্মান ।
চূৰ্ণ হ'ব ধৰিত্ৰীৰ দানৱ অসুৰ
পূৰ্ণ হ'ব দেৱতাৰে এই ধৰ্মপুৰ ।

লক্ষ্মী । সখি, তোমাৰ উপদেশ বেদ-বাণী । অস্পৃশ্যসকলৰ প্ৰতি জনে তোমাৰ উপদেশৰ প্ৰতি আখৰ নিজ নিজ হৃদয়-ফলকত বুকুৰ তেজেৰে লিখি ৰাখিছে ।

[লক্ষ্মীৰ ছবছৰীয়া পুত্ৰ মইনাৰ কান্দি কান্দি প্ৰৱেশ ।]

কল্যাণী । সখি, তোমাৰ মইনাই দেখোন কান্দি কান্দি আহিছে । বোধকৰোঁ কোনোবা দুষ্ট লৰাই মাৰিলে ।

মইনা (কান্দি কান্দি) আইতা ! আইতা !

লক্ষ্মী । কি হ'ল বাছা ! কোনে মাৰিলে ?

মইনা (কান্দি কান্দি) মোক খেদি দিলে আইতা !

লক্ষ্মী । কোনে ?

মইনা । গোঁসাইৰ ভকতে ।

লক্ষ্মী । কিয় ?

মইনা (কান্দি কান্দি) মই বুবুলইঁতৰ লগত ভাওনা চাবলৈ গৈছিলোঁ । ভাওনা হেনো পিছতহে হব । নামহে হৈছে ।

লক্ষ্মী । তাৰ পিছত ?

মইনা । ভকতে মোক ডিঙিত ধৰি উলিয়াই দিলে । মই হেনো তালৈ যাবলৈ নেপায় । ডিঙিত বৰ দুখ পাইছোঁ আইতা !

লক্ষ্মী । আই ঐ দেহি ! চাওঁ সোণ ! মই পিহি দিওঁ ।

মইনা। হুৰ্বাৰ ঘৰৰ বুবুলইঁতক কলে থাকিবলৈ দিলে। মোকহে খেদি দিলে। (কান্দে।)

কল্যাণী। কৰ গোঁসাই আহিছে সখি? একো বুজা নাই।

লক্ষ্মী। তেতেলিবাৰী সত্ৰৰ অধিকাৰ প্ৰভু আহি নৈৰ বালিত বাহৰ পাতি আছে নহয়। সক লৰা নাজানি গ'ল—তকেই জগৰ ধৰিব পায়নে বাক? হৰিনামতো জানো ছুৱা আছে সখি?

কল্যাণী। নিকপকপীয়া সত্ৰাধিকাৰসকলে বৈকুণ্ঠখন তেওঁলোকৰ নিমিত্তে অ'চুতীয়াকৈ ৰাখিবলৈ খুজিছে। ৰাথক দিয়া সখি, কি কৰিবা? আমি সেইখন বৈকুণ্ঠলৈ নগলেও চলিব। অৱশ্যে মই শ্ৰীশ্ৰী-গড়মূৰীয় সত্ৰাধিকাৰ প্ৰমুখ্যে উদাৰমনা গোঁসাই মহন্তসকলৰ কথা কোৱা নাই দেই।

মইনা। ব'ল আইতা, তই মোক ভাওনা চাবলৈ লৈ ব'ল। তই লগত গলে ভকতে যাবলৈ দিব। ব'ল, ব'ল। (কান্দে)

কল্যাণী। (মইনাৰ চকুলো মচি দি) নাকান্দিবা সোণ! ভকতৰ ভাওনা চাবলৈ আমি নাযাওঁ। কালি 'কুমাৰ ভাস্কৰ'ত 'নৰকাসুৰ' অভিনয় হব নহয়—তাকৈকে তোমাক লৈ যাম দেই। গোটেই আগত বহিব পাৰিবা। তাত ভকত নাই।

মইনা। আইতা যাবনে?

কল্যাণী। যাবতো। অইতাৰা নেযাব কেলেই? যোৱা তুমি ওমলাগৈ।

[চকুলো মচি মচি মইনাৰ প্ৰস্থান।]

কল্যাণী। যি দেশত জন্মিছিল জগতগুৰু শঙ্কৰ-মাধৱ— যি দেশৰ ধৰ্মশাস্ত্ৰ এই কীৰ্ত্তন-ঘোষা—সেই দেশৰ, সেই জাতিৰ, সেই সমাজৰ এনে অৱনতি, এনে অধঃপতন—সঁচাকৈ অতি শোক-লগা! সখি, কেৱল তোমাৰ মইনাই নহয়— মইনাৰ দৰে

ধর্মপুৰৰ সকলো শিশু-সন্তানেই আজি অপমানিত। কেৱল মইনাৰ জননী তুমিয়ে নোহোৱা—তোমাৰ নিচিনা ধৰ্মপুৰৰ সকলো নাৰী-য়েই, সকলো মাতৃয়েই আজি পুত্ৰ-শোকাতুৰা, লাঞ্ছিতা। যদি ইয়াৰ প্ৰতিকাৰ কৰিবলৈ খুজিছা, তেন্তে আগেয়ে নিজক যথাৰ্থ মাতৃ নামৰ উপযুক্ত কৰি গঢ়ি তোলা। তাৰ পিছত হে শক্তি স্বৰূপিনী নাৰি! জগতত তোমাৰ অসাধ্য একো নাই।

লক্ষ্মী। তুমি যি শিক্ষা দিবা তাকেই লবলৈ প্ৰস্তুত আছোঁ সখি! তুমি যি বাট দেখুৱাই দিয়া সেই বাটেৰেই বাট বুলিম। এতিয়া যাওঁ বলা।

কল্যাণী। অলপ সময় ইয়াতে অপেক্ষা কৰা। মই নৈত স্নান কৰি আহোঁ। তুমি মোৰ যতৰটোতে অলপ সূতা কাটাচোন।

[কল্যাণীৰ প্ৰস্থান। লক্ষ্মীয়ে নাম গাই যতৰত সূতা কাটে।]

— নাম —

বাৰীতে ফুলিছে মাধৈমালতী
অপেস্বৰা গাথিছে মলা।
দেশৰে ভগিনী ললে নেওঠনি
যঁতৰত ঘূৰিছে শলা॥
এৰি, মুগা, পাটে বাহু মেলি মাতে
দেশৰে লখিমী ক'ত।
লোৱা, লোৱা তুলি আপোনাৰে বুলি
অ' মোৰ ভনীটীহঁত॥
তাতৰে শালতে বহাঁহি জননি
গৰকাত নাচিব ভৰি।

দোৰ্পতি লৰিব নাচনী নাচিব
কাপোৰত নাচিব পৰী ॥
এৰে নিশাতেই বোৱা বস্ত্ৰখনি
বিজয়ী কৱচ হব।
যুঁজাৰুৰ অস্ত্ৰ হব সেই বস্ত্ৰ
মাতৃয়ে যেতিয়া দিব ॥

[দূৰৈত স্তৱধ্বনি শুনি লক্ষ্মীয়ে গীত বন্ধ কৰি যঁতৰ সামৰি থলে।]

—স্তৱ—

জবাকুসুমসঙ্কাশং কাশ্যপেয়ং মহাদ্যুতিম্।
ধ্বান্তাৰিং সৰ্ব্বপাপঘ্নং প্ৰণতোঽস্মি দিবাকৰম্ ॥

নেপথ্যত। আইতা, মাৰিলে ঔ। মাৰিলে ঔ।

লক্ষ্মী। ই কি মোৰ মইনাৰ কণ্ঠস্বৰ! নাজানো দুৰ্ভগীয়া বালক, তোৰ কপালত কিমান যাতনা আছে।

[মইনাক চেকনিৰে কোবাই কোবাই উগ্ৰভৈৰৱৰ প্ৰৱেশ]

উগ্ৰ। কটা দুষ্ট লৰা! ইমান সাহ তোৰ? মোৰ দেৱীপূজাৰ পানী অপৱিত্ৰ কৰিলি?

মইনা (কান্দি কান্দি) আইতা! আইতা!

লক্ষ্মী। তাক এৰি দিয়ক পুৰোহিত দেউ! সি একো নেজানে। এৰি দিয়ক। এৰি দিয়ক।

উগ্ৰ। হাঃ হাঃ! এৰি দিম? এৰি দিম? ভাল এসেকা নিদিয়াকৈ আজি সহজে এৰি নিদিছোঁ। মই গা ধুই ধুতি গাৱে পূজাৰ

পানী লৈ আহিছোঁ, সি পাপিষ্ঠই গাতে ঠেলা মাৰি দিলে।
কটা! ইমান সাহ, উগ্রভৈৰৱক চিনি পোৱা নাই? (পুনৰ মাৰে)
কেনে পাইছ? কেনে পাইছ?

মইনা (কান্দি কান্দি) উস্ আইতা, মৰিলোঁ, মৰিলোঁ। মই সঁচাকৈ দেখা পোৱা নাছিলো দেউ!

উগ্র। আজিৰ পৰা দেখা পাবি। ভালদৰে মনত থাকিব। (মাৰে)

লক্ষ্মী (আঠু লৈ কৰযোৰে) নামাৰিব, নামাৰিব ব্রাহ্মণ! অনাথিনী বিধৱাৰ একমাত্র ধন সি। মোক মাৰক। মোক তাৰ শাস্তি দিয়ক।

উগ্র। মৰা নাই। শিক্ষা দিছোঁ—সজ শিক্ষা দিছোঁ। আজিৰপৰা আৰু এনে কাম নকৰে। (মাৰে।) শিক্ষা—শিক্ষা!

মইনা (কান্দি কান্দি) আইতা! আইতা!

লক্ষ্মী। ব্রাহ্মণ! ব্রাহ্মণ!

[বেগেৰে কল্যাণীৰ প্রৱেশ।]

কল্যাণী। ক্ষান্ত হোৱা; ক্ষান্ত হোৱা পিতা! যথেষ্ট হৈছে।

(পুৰোহিতৰ হাতৰপৰা এৰুৱাই মইনাক লক্ষ্মীক দিয়ে।)

উগ্র। কল্যাণি, তই ইয়াত?

কল্যাণী। স্নান কৰিবলৈ গৈছিলোঁ। বালকৰ কাতৰ কণ্ঠস্বৰ শুনি লৰি আহিলোঁ। সহ্য নহল পিতা! যোৱা সখি, তোমাৰ মইনাক লৈ ঘৰলৈ যোৱা। এই চেকনিৰ কোব কেৱল মইনাৰ পিঠিতে পৰা নাই—আমাৰ সকলোৰে পিঠিত পৰিছে। যোৱা।

[মইনা আৰু লক্ষ্মীৰ প্রস্থান।]

উগ্র। জান কল্যাণি, তই ব্রাহ্মণ-তনয়া—তই চিৰকুমাৰী ব্রত অৱলম্বন কৰিছ?

কল্যাণী। (ক্রন্দনৰ সুৰত) জানো পিতা, জানো। মই ব্ৰাহ্মণ-তনয়া— মই চিৰকুমাৰী।

উগ্ৰ। তেন্তে তই এই অস্পৃশ্য গাঁৱত কিয় ?

কল্যাণী। কৰ্ত্তব্যৰ আহ্বানত। মানৱ অস্পৃশ্য নহয় পিতা! যি মানৱ মূৰ্ত্তিত হিন্দুৱে নাৰায়ণ দেৱতাৰ কল্পনা কৰে, সেই মানৱ অস্পৃশ্য হবলৈ নোৱাৰে। এই সংকীৰ্ণ ভাব সনাতন ধৰ্মৰ বিৰোধী— আমাৰ জাতীয়তাৰ প্ৰধান অন্তৰায়।

উগ্ৰ। তোৰ পূজাৰ দেৱতা কত ?

কল্যাণী। পূজাৰ দেৱতাক মই অৱহেলা কৰা নাই। অৱহেলা কৰিব পৰা শক্তিও মোৰ নাই। হিন্দু জাতি আজি মহা বিপদ গ্ৰস্ত—দেশৰ প্ৰতি ঘৰতে জুই লাগিছে। এনে সময়ত মন্দিৰৰ ভিতৰত সোমাই পাষাণক আৰাধনা কৰি থাকিলেই নহব। শুই থকা হিন্দুৰ ওাত জনক জগাই দিবলগীয়া হৈছে। পিতা, দেৱতাও আজি পাষাণ নহয়—জীৱন্ত জাগ্ৰত। এই জীৱন্ত জাগ্ৰত নৰনাৰায়ণ দেৱতাক পূজা কৰি আজি মই নিজকে ধন্য মানিছো—মোৰ চিৰ কৌমাৰ্য্য-ব্ৰতৰ সাফল্য লাভ কৰিছো।

উগ্ৰ। ছিঃ কল্যাণি! তোৰ মুখৰ পৰা এনে কথা শুনিম বুলি কেতিয়াও ভবা নাছিলোঁ। অস্পৃশ্য পতিতসকলৰ সংস্পৰ্শত কিয় তই এনে-দৰে তললৈ নামিছ ? কিয় তই তোৰ সনাতন ধৰ্মৰ অৱমাননা কৰিছ ?

কল্যাণী। তললৈ নমা নাই পিতা! ওপৰলৈ উঠিছোঁ। সনাতন ধৰ্মৰ মই অৱমাননা কৰা নাই, সনাতন ধৰ্মৰ মৰ্য্যাদা বঢ়াইছোঁ। অস্পৃশ্য পতিতসকলৰ চৰণ সেৱা কৰিয়েই মোৰ স্বৰ্গলাভ হব। অতুল হাজৰিকাৰ ভাষাৰে কওঁ শুনা পিতা,—

জাগে আজি সত্যৰ দেৱতা দশোদিশে দুন্দুভি বজাই
অনাচাৰ ছলনা চাতুৰী ভূত-প্ৰেত আঁতৰি পলায়।
যি জনক ভাবি আছা হীন সিজনৰে অন্তৰত চোৱা—
সিজনাই মূৰ্ত্ত নাৰায়ণ, সিজনাৰে জয়গান গোৱা।
ঈশ্বৰৰ স্নেহৰ সন্তান, মানুহেই মানুহৰ ভাই—
সত্য আৰু প্ৰেমৰ নিৰ্মালি মানুহক পূজিলেই পায়।
মেলি দিয়া দয়াৰ দুৱাৰ, ভাঙি দিয়া কালৰ প্ৰাচীৰ—
অন্তৰত প্ৰতি মানুহৰ দেৱতাৰ পবিত্ৰ মন্দিৰ।

উগ্ৰ। কল্যাণি, জান এই অপৰাধৰ প্ৰায়শ্চিত্ত নাই?

কল্যাণী। অপৰাধ? নিজা দেশক, নিজৰ জাতিক, নিজৰ ভাই-ভনীসকলক আৰু নিজৰ সনাতন উদাৰ হিন্দু ধৰ্মক ভাল পোৱাটোৱেই যদি অপৰাধ হয়, তেন্তে সেই অপৰাধত মই প্ৰধান অপৰাধিনী। (আঁঠু লৈ) দণ্ড দিয়া পিতা!

(তত্তালিকে আগত পট পৰে।)

—ঐক্যতান—

দ্বিতীয় অঙ্ক

—প্ৰথম দৰ্শন—

(উপবন)

জোনাক ৰাতি। গীত গাই গাই লক্ষ্মীয়ে বিচৰণ কৰিছে। সেনাপতিৰ পুত্ৰ বসন্তকুমাৰৰ প্ৰবেশ। লক্ষ্মীয়ে কব নোৱাৰে—গীতত তন্ময়।

—গীত—

তৰালি আকাশে দীপালি পাতিলে
ৰূপালি জোনালি হাঁহি;—
তৰাৰে সভাতে জোনে দৰা সাজি
ফুলালে ভেটৰে পাহি।

ৰূপালি বহণে ৰূপালি কিৰণে
চৰালে ৰূপৰে পানী—
লাহৰী প্ৰকৃতি জিলিকি উঠিলে
সোণতে সুৰগা সানি।

নাচনী তটিনী শুৱনী লাৱনী
কোলাতে ৰূপালি ঢৌ—
জিলিমিলি কৰে মুকুতাৰে মণি
মানিকীমাধুৰী মউ।

গিৰি উপবনে হাঁহিলে সঘনে
গাতে ৰূপোৱালি পাট—
লাজুকী লতাই ওৰণি গুচাই
হাতে মেলি দিলে মাত !

বিৰিখে ধৰিলে ৰঙেৰে সাৰটি
লাহতে গইছে জাহ,
উঠিছে জিলিকি পৰিব স্ফুলকি
খোপাৰে মালতীপাহ ।

ফুলৰে মাজতে ফুলৰে কুৰঁৰী
শোভে ন-কইনা হই,
জোনায়ে জুমিলে গালতে চুমিলে
বুকুতে মইনা লই ।

বসন্তকুমাৰ । সুন্দৰ ! অতি সুন্দৰ ! লক্ষ্মি !

লক্ষ্মী । ইকি ! বসন্ত কুমাৰ ডেকা-সেনাপতি ! মনে মনে আহি চুৰ কৰি মোৰ গীত শুনিলা যে ?

বসন্ত । কেৱল গীতেই শুনা নাই ৰূপহি ! তাৰ লগে লগে মই তোমাৰ অপৰূপ সৌন্দৰ্য্য-মাধুৰী নয়ন ভৰি পান কৰিছোঁ । এই সুনিৰ্ম্মল জ্যোৎস্নাপ্লাৱিতা বজনা— নিৰ্জ্জন নৈৰ তীৰ—এনে সোণালি সুযোগ সুন্দৰি !

লক্ষ্মী । তুমি কাৰ লগত কথা কৈছা জানা বসন্তকুমাৰ ?

বসন্ত । জানো, জানো, জানো সুন্দৰি ! মোৰ প্ৰাণ-প্ৰিয়তমা হৃদয়ৰাণী লক্ষ্মীৰ লগত ।

লক্ষ্মী । মই চণ্ডালকুমাৰী, অস্পৃশ্যা—ঘৃণিতা ।

বসন্ত । প্ৰেমে জাতি ধৰ্ম নেমানে ।

লক্ষ্মী । মই বিধৱা ।

বসন্ত । ক্ষতি নাই । সধৱাই হোৱা বা বিধবাই হোৱা যৌবনৰ পটেশ্বৰী তুমি। তোমাৰ কিহৰ অভাৱ লক্ষ্মী ?

লক্ষ্মী । তুমি সেনাপতিৰ পুত্ৰ—উচ্চ-জাতিৰ বংশধৰ, সমাজৰ কুল-তিলক।

বসন্ত । ক্ষতি নাই । সেই বসন্তকুমাৰে তোমাক ভালপায় । মোৰ আশা পূৰ্ণ কৰা সুন্দৰি !

লক্ষ্মী । ছি ছি বসন্তকুমাৰ! এই নিৰ্জন উদ্যানত পাপ-কামনা পূৰ্ণ কৰিবলৈ, কামাগ্নিত ঘিউ ঢালিবলৈ আৰু এজনী নিৰাশ্ৰয়া অবলাৰ সৰ্ব্বনাশ কৰিবলৈ তুমি এতিয়া সমাজবিদ্ৰোহী হবলৈ ওলাইছা ? কিন্তু এই কৃত্ৰিম নিৰ্ভীকতা, এই কপট বীৰত্ব কিমান সময় স্থায়ী হব মই জানো । সমাজৰ সন্মুখত তুমিয়েই এজন কমলাৰ্দ্দীৰ ভকত নহবানে ? যোৱা বীৰ, কল্যাণী দেৱীৰ অনুগ্ৰহত আমাৰ আজি জ্ঞান-চকু মুকলি হৈছে । আজলী পাই চকুত ধূলি দিয়াৰ দিন উকলি গৈছে । যোৱা, চণ্ডালকুমাৰীৰ সৰ্ব্বনাশ কৰি বিবেকক পাহৰি নেযাবা—নিজৰ ধৰ্মৰ, নিজৰ বংশৰ অসন্মান নানিবা ।

বসন্ত । লক্ষ্মি ! তোমাৰ মৃদু তিৰস্কাৰে মোৰ কাণত মৌ বৰষিছে ! চণ্ডাল-ক্ষত্ৰিয় জাতি-ধৰ্মৰ কথা পাহৰি যোৱা সুন্দৰি ! তুমি যুৱতী —মই যুৱক । মই কেৱল ইয়াকেহে জানো । আহাঁ ।

(লক্ষ্মীৰ হাতত ধৰে)

লক্ষ্মী । হাত এৰি দিয়া । হাত এৰি দিয়া । উস বৰ দুখ পাইছোঁ । হাত এৰি দিয়া । মোৰ ধৰ্ম নষ্ট নকৰিবা ।

বসন্ত । হাঃ হাঃ হাঃ ! এৰি দিবলৈ ধৰিছোঁনে ? ভোমোৰাৰ কাষত ফুল, মনুষ্যৰ কাষত অমৃতৰ ভাণ্ড আৰু মোৰ কাষত তুমি !

মই এনে মূর্খ নহওঁ যে ইমান সহজে স্বৰ্গৰ অপেশ্বৰা হাতত মুঠিৰ পৰা এৰি দিম। মই তোমাক উপভোগ কৰিম সুন্দৰি!

লক্ষ্মী। উস্ নৰপিশাচ! নৰপিশাচ!

[হাত এৰুৱাবলৈ যত্ন কৰে। বসন্তই লোলুপ দৃষ্টিৰে লক্ষ্মীৰ মুখলৈ চাই থাকে। এনেতে খঙেৰে কল্যাণীৰ প্ৰবেশ—হাতত ত্ৰিশূল, চকুৰ জুইৰ আঙনি।]

কল্যাণী। হাত এৰ নৰাধম! অভিশাপ দিম—পুৰি মৰিবি।

বসন্ত (সভয়ে লজ্জিত হৈ) কল্যাণি!

কল্যাণী। সঁচা, মই কল্যাণী। উচ্চ কুলত জন্মলাভ কৰি, ধৰ্মপুৰৰ প্ৰজা হৈ এনে ঘৃণিত কাম? পৰ-ৰমণীৰ গাত হাতদি, মাতৃ জাতিক অপমান কৰি যি মহাপাপ আচৰিলি তাৰ শাস্তি কি জান কুলাঙ্গাৰ?

বসন্ত। কল্যাণি—(আৰু কব নোৱাৰিলে।)

কল্যাণী। লাজ লাগিছে নহয়নে? তোৰ পিতৃ সংগ্ৰামসিংহ এগৰাকি সমাজৰ নেতা। সমাজৰ নীতি উলঙ্ঘনকাৰীক তেওঁ শাস্তি বিহে। অস্পৃশ্যসকলৰ ছাঁতো ভৰি দিবলৈ তেওঁ ঘিণ কৰে। সেই মহামান্য সমাজনেতাৰ সুপুত্ৰই আজি অস্পৃশ্যা লক্ষ্মী চণ্ডালনীৰ বিহাৰ আঁচলত মৌ বিচাৰিছে। কেনে সুন্দৰ! কেনে চমৎকাৰ!

বসন্ত (স্বগত) ইমান অপমান!

কল্যাণী। আঁতৰ হ নৰাধম! মোৰ চকুৰ আগত নেথাকিবি। যা।

বসন্ত (তলমূৰ কৰি গৈ অলপ আঁতৰৰ পৰা কয়) মই এই অপমানৰ প্ৰতিশোধ লম লক্ষ্মি! [প্ৰস্থান।]

লক্ষ্মী। অতি আচৰিত! সখি কল্যাণি, কি যাদুৰ বলেৰে সামান্য চকুৰ দৃষ্টিৰে নৰপিশাচক পৰাজয় কৰিলা? অস্ত্ৰ শস্ত্ৰেৰে সুসজ্জিত হৈও

তোমালৈ চাই মুখ তুলি একেষাৰ কথা কব নোৱাৰিলে। কাৰণ কি সখি ?

কল্যাণী। নৈতিক বলৰ আগত পশুবলৰ সদায় পৰাজয় সখি ! নৈতিক বলেৰে আধ্যাত্মিক বলেৰে বলীয়ান হব পাৰিলে, হেজাৰ বিপদৰ সম্মুখতো হাঁহিমুখে থিয় হব পাৰি। ঋষি মুনিৰ দেশ আধ্যাত্মিক ভাবাপন্ন ভাৰতবৰ্ষৰ এই অপূৰ্ব্ব শিক্ষা, এই চিৰন্তন সত্যৰ আমিয়েই মৰ্য্যাদা ৰক্ষা কৰিব লাগিব ভগিনি ! যি শিক্ষাৰ বলত নিৰস্ত্ৰ অহিংস কৌপিনধাৰী ঋষিৰ চৰণত অস্ত্ৰ-বৰ্মধাৰী ৰাজ-ৰাজেশ্বৰ ক্ষত্ৰিয়ৰ শিৰ দোঁ খই মূৰৰ মুকুট বাগৰি পৰিছিল, সেই মহান শিক্ষাৰ আদৰ্শ আমিয়েই পুনৰ জগতক দেখুৱাব লাগিব। আমিয়েই পুনু সুপ্ত ভাৰতৰ লুপ্ত মহিমাৰে জগতবাসীক মহিমান্বিত কৰি তুলিব লাগিব।

লক্ষ্মী। সঁচা সখি, ঈশ্বৰক ধন্যবাদ। তোমাৰ অনুগ্ৰহত আজি মই নৰপশুৰ কবলৰপৰা ভাল ৰক্ষা পৰিলোঁ। তোমাৰ শলাগ লবলৈ মোৰ ভাষা নাই।

কল্যাণী। ব'লা এতিয়া বাক। আগলৈ অলপ চাই চিন্তি সাৱধানে ফুৰিবা। এতিয়াও ধৰ্মপুৰত অধৰ্মৰ প্ৰভাৱ একেবাৰে গুচা নাই। এতিয়াও মহাৰাজ প্ৰেমনাৰায়ণৰ ৰাজ্যত স্বৰ্গীয় প্ৰেমৰ সোতে অসংখ্য বাধা-বিঘিনি দেই যাবলৈ বাকী আছে।

লক্ষ্মী। সি যে অসম্ভৱ ! সেইখিনি নথকা হলে পৃথিবী নন্দনকানন হল-হেঁতেন ! মানৱ দেৱতা হলহেঁতেন !

কল্যাণী। নিশ্চয় সখি! ব'লা এতিয়া।

(দুয়োৰে প্ৰস্থান।)

দ্বিতীয় দৰ্শন

প্ৰান্তৰ—দূৰৈত শাৰি শাৰি অস্পৃশ্যবিলাকৰ পঁজা ঘৰ

[বসন্তকুমাৰ আৰু কেইজনমান সেনাৰ প্ৰৱেশ ।]

বসন্ত । সৌৱা, দূৰৈত গৰ্বিতা লক্ষ্মীৰ পৰ্ণকুটিৰ দেখা গৈছে । সেনাবোৰ! জুই লগাই দে । ছাই হৈ পুৰি যাওক—গৰ্ব্বিনীৰ যৌৱন-গৰ্ব ধূলি হৈ উৰি যাওক ।

প্ৰথম সেনা । এটাও যে প্ৰজা বাকি নাথাকিব ?

বসন্ত । ক্ষতি নাই । আগবাঢ়, জুই জ্বলাই দে ।

[সেনাবোৰে কিৰিলি পাৰি গৈ ঘৰবোৰত জুই লগাই দিলে । জুই জ্বলি উঠিল ।]
অসংখ্য লৰা-তিৰোতাৰ চিঞৰ-বাখৰ । সেনাবোৰৰ আনন্দ উচ্ছ্বাস ।

বসন্ত । চমৎকাৰ! জুই জ্বলি উঠিল । মদগৰ্বী অস্পৃশ্যইঁতৰ আকাশলজ্ঘা মইমতালিৰ সুন্দৰ পৰিণাম! ৰূপগৰ্ব্বিনী চণ্ডালকুমাৰী লক্ষ্মি! বসন্তকুমাৰে যাচি দিয়া প্ৰেম প্ৰত্যাখ্যান কৰিছিলি! এতিয়া কেনে পাইছ ? হাঃ হাঃ হাঃ! (পৈশাচিক হাঁহি)

[বাউলী হৈ বেগেৰে লক্ষ্মীৰ প্ৰৱেশ ।]

লক্ষ্মী । বসন্তকুমাৰ! বসন্তকুমাৰ! তোমাৰ ভৰিত ধৰি—চুলি ছিঙি কাতৰ হৈ মাতিছোঁ সেনাবোৰক জুই নুমাবলৈ আদেশ দিয়া । গাঁৱত আমাৰ মতা মানুহ কোনো নাই । সকলোবোৰ আঁতৰৰ পথাৰলৈ গৈছে । এনে সময়ত বসন্তকুমাৰ! জুই নুমাব কোনে ? অনুগ্ৰহ কৰা ডেকা-সেনাপতি! আমি বৰ দুখীয়া—বৰ দুখীয়া । দুখীয়াৰ যথা-সৰ্ব্বস্ব যেই পঁজাৰ তলত আছিল, সিও এতিয়া

ছাই হৈ পুৰি যায়! দিয়া, জুই জুমাবলৈ তোমাৰ সেনাবোৰক আদেশ দিয়া।

বসন্ত। লক্ষ্মি! জুই জুমাবৰ আৰু আৱশ্যক নাই। সোৱা চা, জুই আপুনি জুমাই আহিল। মোৰ আদেশতেই জুই জ্বলাইছিল, এতিয়া মোৰ ইচ্ছা পূৰ্ণ হৈছে।

(বংশীধ্বনি কৰে। সেনাবোৰ সোমাই আহে।)

বসন্ত। শুন, তাহানি এক সীতাৰ অপৰাধত কনক-লঙ্কা পুৰি ছাই হৈ গৈছিল আৰু আজি এক লক্ষ্মীৰ অপৰাধত এই অস্পৃশ্য গাঁও পুৰি ছাই হৈ গ'ল। মনত পৰেনে ল'ক্ষ্মি! কালি ৰাতি পূৰ্ণিমাৰ জোনাকত নিৰ্জন উপবনত সেনাপতি-পুত্ৰ বসন্তকুমাৰক কিদৰে তই অপমান কৰিছিলি? গুৰু দোষৰ এই লঘু শাস্তি মাথোন। এতিয়া চিনিছনে বসন্তকুমাৰ কোন? এতিয়া বুজিছনে তাৰ ক্ষমতা কিমান?

লক্ষ্মী। বুজিছোঁ, চিনিছো—বসন্তকুমাৰ নৰপিশাচ—নহয়, নৰপিশাচ বুলিলেও তাক সন্মান কৰা হব। তাতকৈও নীচ, তাতকৈও অধম।

বসন্ত। সেনাবোৰ! এই পাপিয়সী বেশ্যাক তুৰন্তে বন্দী কৰ।

(সেনাবোৰে লক্ষ্মীক বন্দী কৰে।)

লক্ষ্মী। ইন্দ্ৰদেৱতা! তোমাৰ বজ্ৰ ক'ত? বজ্ৰত যদি শক্তি আছে মুহূৰ্ততে পৃথিৱীৰ লম্পট কুলক ধ্বংস কৰা।

বসন্ত। সুন্দৰ লক্ষ্মি! অভিনয়ৰ নায়িকাও সাজিব পাৰিবি ভাল।

লক্ষ্মী। বসন্তকুমাৰ!

বসন্ত। এতিয়া আৰু একো নুশুনো। লক্ষ্মি! নীৰলে নিজান কক্ষত যি শুনিবলগীয়া আছে সকলো শুনিম। সেনাবোৰ! বন্দিনীক লৈ যা।

লক্ষ্মী (ঘৃণাৰে কয়) পাষণ্ড !

[সেনা কেইজনমানে লক্ষ্মীক লৈ যায় ।]

বসন্ত । অভিসাৰিকাৰ মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ হবলৈ বাধা দিয়াত মোকেই আকৌ অপমান কৰে । এতিয়া কেনে ?

(হাতে হাতে লাঠি লৈ ৰামু ছৰ্দাৰ আৰু কেইজনমান গাঁৱৰ মানুহৰ প্ৰবেশ ।)

ৰামু । বসন্তকুমাৰ ক'ত ? বসন্তকুমাৰ ক'ত ? পাপিষ্ঠ ! আমাৰ ঘৰ জুই লগাই পুৰিলি কিয় ? লক্ষ্মী ক'ত ?

বসন্ত । মই তোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ বাধ্য নহওঁ ৰামু ছৰ্দাৰ !

ৰামু । প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবই লাগিব । সহস্ৰ নিঃকিন দৰিদ্ৰ প্ৰজাক গৃহহীন কৰি পলাই ক'ত সাৰিবি দস্যু ?

বসন্ত । ৰামু ছৰ্দাৰ !

ৰামু । বসন্তকুমাৰ !

বসন্ত । সেনাবোৰ অস্ত্ৰ খুলি ল । এই পাপিষ্ঠকোৰদলে বলে বন্দী কৰ ।

(সেনাবোৰে আগবাঢ়িব খোজে ।)

ৰামু । খবৰদাৰ সৈনিক ! আগ বাঢ়িবি । বসন্তকুমাৰ ! সহস্ৰ সঙ্ঘবদ্ধ নমঃশূদ্ৰৰ লাঠিৰ সম্মুখত এমুঠি বেতনভোগী ৰাজসেনা উফৰি যাব । বনৰীয়া হাতীয়ে নিজে বশ্যতা স্বীকাৰ নকৰিলে ক্ষুদ্ৰ মানৱৰ কি সাধ্য তাৰ ওপৰত আধিপত্য বিস্তাৰ কৰিব পাৰে ? কিন্তু আমি আজি কল্যাণী আইৰ পৱিত্ৰ অহিংস-মন্ত্ৰত দীক্ষিত । ব'ল, সহজে ধৰা দিছোঁ । আমাৰ লক্ষ্মী য'ত আছে আমাকো তালৈকে লৈ ব'ল । মহাৰাজ প্ৰেমনাৰায়ণে নিজে বিচাৰ কৰি যদি আমাক অপৰাধী সাব্যস্ত কৰে, তেন্তে আমি আনন্দেৰে যথোচিত শাস্তি গ্ৰহণ কৰিম ।

(সকলোৰে প্ৰস্থান ।)

তৃতীয় দৰ্শন

ৰাজকাৰেঙ

[কল্যাণীয়ে গীত গাই গাই ৰাজ-আগমনৰ প্ৰতীক্ষা কৰিছে ।]

—গীত—

উঠা, উঠা শক্তি হৃদয় বিদাৰি
দানৱ-দলন প্ৰভু মুকুন্দ-মুৰাৰি !
অনন্ত শয্যাৰ পৰা উঠা নাৰায়ণ
দুৰ্বলৰ বল প্ৰভু শকতি-সঞ্চাৰি ।
উঠা হে ৰামৰূপ বল্কলভাৰী
উঠা হে যাদৱ সুদৰ্শনধাৰী
উঠা ভৃগুপতি যোগী ব্ৰহ্মচাৰী
ত্যাগী ভিখাৰী ।
প্ৰাণে প্ৰাণে দৈত্যই ধৰে অৱতাৰ
অৱণতা ধৰণীৰ নসয় পাপ ভাৰ
দিশে দিশে জনগন কৰে হাহাকাৰ
দিয়া শান্তি-সুধা সত্য উধাবি ।

[প্ৰেমনাৰায়ণৰ প্ৰবেশ ।]

কল্যাণী । নমস্কাৰ মহাৰাজ ! ইয়াতে মই আপোনাৰ আগমনৰ প্ৰতীক্ষা কৰিছোঁ ।

প্ৰেম । কোৱা কল্যাণী দেৱি ! তোমাৰ নিবেদন কি ? ব্ৰাহ্মণ-কন্যা তোমাৰ ওচৰত প্ৰেমনাৰায়ণৰ অদেয় একো নাই ।

কল্যাণী । মহাৰাজ ! ব্ৰাহ্মণ-কন্যা স্বৰূপে মই আপোনাক নিবেদন জনাবলৈ অহা নাই । পাহৰি যাওক মই পুৰোহিত-কন্যা কল্যাণী । আহিছোঁ ৰাজ্যৰ এটী অতি নিঃকিন প্ৰজা স্বৰূপে—আপোনাৰ ৰাজ্যৰ সহস্ৰ নিঃকিন প্ৰজাৰ প্ৰতিনিধি স্বৰূপে ।

প্ৰেম । কোৱা ।

কল্যাণী । মহাৰাজ ! কি দোষত ৰামু-ছৰ্দাৰ প্ৰমুখ্যে অস্পৃশ্যসকল আৰু ছৰ্দাৰ-নন্দিনী লক্ষ্মী আপোনাৰ কাৰাগৃহত ৰাজঅতিথি ?

প্ৰেম । তেওঁলোকৰ ওপৰত ভীষণ ৰাজদ্ৰোহৰ অভিযোগ ।

কল্যাণী । অভিযোগৰ বিৱৰণ কি জানিব পাৰিমনে মহাৰাজ ?

প্ৰেম । ৰাজ-কৰ্মচাৰী বসন্তকুমাৰৰ বিৰুদ্ধাচৰণ কৰি ৰামু-ছৰ্দাৰ আদি সকলোৱেই ৰাজদ্ৰোহী । লক্ষ্মীৰ ওপৰতো একে অভিযোগ ।

কল্যাণী । কেতিয়াও তেনে কথা হব নোৱাৰে মহাৰাজ ! ৰাজভক্ত ৰামু-ছৰ্দাৰে ৰাজদ্ৰোহৰ কল্পনাও নকৰে । নিজ আত্মৰক্ষাৰ নাম ৰাজদ্ৰোহ নহয় । অত্যাচাৰী ৰাজকৰ্মচাৰীয়ে যেতিয়া ক্ষমতাৰ গৰ্বত আপোন-সীমা অতিক্ৰম কৰি যায়, তেতিয়া মহাৰাজ ! সেই অত্যাচাৰ-প্ৰপীড়িত প্ৰজাৰ দুৰ্গতিত ৰাজসিংহাসন পৰ্য্যন্ত কলঙ্কিত হয় । সেই ৰাজকৰ্মচাৰী বসন্তকুমাৰে যেতিয়া বিনা বিচাৰে বিনা-অধিকাৰে আপোনাৰ সহস্ৰ ৰাজভক্ত নিঃকিন প্ৰজাৰ পৰ্ণকুটিৰ জুই দি ধ্বংস-স্তূপৰ মাজত থিয় হৈ অট্ট-হাস্য কৰি চিঞৰি উঠিছিল, তেতিয়া কোন মনুষ্য-সন্তানৰ ৰক্ত ক্ৰোধত উতলি নুঠিব ? ন্যায়বান পুণ্যবান নৃপতিৰো

এনে দুৰ্দান্ত নিষ্ঠুৰ ৰাজকৰ্মচাৰী থাকিলে ৰাজ্যৰ অমঙ্গল হয়। বাৰু, দোষৰ বিচাৰ কৰিছিল কোনে মহাৰাজ ?

প্ৰেম। বসন্তকুমাৰে নিজেই।

কল্যাণী। সেইখিনিতেই আপোনাৰ ভুল। কোন ন্যায় অধিকাৰ মতে অপৰাধীয়ে নিজ অপৰাধৰ বিচাৰ কৰিবলৈ বিচাৰকৰ আসনত বহিবলৈ পাৰে? মহাৰাজ! অনুগ্ৰহ কৰি এবাৰ সেই পাষণ্ডক মাতি নিজেই বিচাৰ কৰক। এয়ে মোৰ নিবেদন—এয়ে মোৰ সানুনয় প্ৰাৰ্থনা।

প্ৰেম। সেয়ে হব। সোৱা, বসন্তকুমাৰ আহিছেই।

কল্যাণী। মই অলপ আঁতৰ হওঁ। আপুনি সকলো কথা তন্নতন্ন কৈ সুধি চাওক।

[প্ৰস্থান। বিপৰীত ফালৰ পৰা বসন্তকুমাৰৰ প্ৰৱেশ।]

বসন্ত। প্ৰণাম, মহাৰাজ!

প্ৰেম। বসন্তকুমাৰ! লক্ষ্মী ক'ত ?

বসন্ত। পোতাশালত।

প্ৰেম। কি অপৰাধৰ শাস্তি ?

বসন্ত। কলঙ্কিনীয়ে ধৰ্মপুৰত অধৰ্মৰ সোঁত বোৱাইছিল। নিজান ৰাতি হৃদয়ত কাম-প্ৰবৃত্তি লৈ অভিসাৰৰ অৰ্থে গমন কৰিছিল। বাটত মই লগ পাই বাধা দি সেই কাৰ্য্যৰ পৰা বিৰত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰাত মোকেই পাৰ্যমানে অপমান কৰিলে।

প্ৰেম। সাক্ষি আছে ?

(কল্যাণীৰ প্ৰৱেশ।)

কল্যাণী। আছে মহাৰাজ! তাৰ সাক্ষি কল্যাণী।

বসন্ত (আচৰিত আৰু বিমোৰ হৈ) কল্যাণি! তুমি ইয়াত কিয় ?

কল্যাণী। মহাৰাজ! অকলশৰীয়া যুৱতীক সম্মুখত পাই আপোনাৰ এই প্ৰভুভক্ত ৰাজকৰ্মচাৰীয়ে হৃদয়ৰ পাপ-প্ৰবৃত্তি চৰিতাৰ্থ কৰিবলৈ বল-প্ৰয়োগ কৰি, নিৰাশ্ৰয় অবলাৰ সৰ্ব্বনাশ কৰিবলৈ সাজু হৈছিল মাথোন, এনেতে মই গৈ পোৱাত পাষণ্ডৰ মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ হবলৈ নেপালে। হৃদয়ৰ পাপ-আশা অতৃপ্ত হৈ ৰল। তাৰ ফলতেই বালিকাৰ পিতা ৰামু-ছৰ্দাৰ আৰু তেওঁৰ চুবুৰীয়া সকলোৰে পঁজাঘৰ এই নাৰকীৰ এটি ইঙ্গিততে ছাই-ভস্মত পৰিণত হৈছে; আৰু তাৰ ফলতেই মিছা অভিযোগত আজি ৰামু ছৰ্দাৰ, লক্ষ্মী আদি আপোনাৰ পোতাশালত ৰাজঅতিথি।

প্ৰেম (খঙেৰে) সঁচা নে বসন্তকুমাৰ?

বসন্ত (নিমাত)

প্ৰেম। নিমাত কিয়? সকলো বুজিছোঁ। সেনাপতি সংগ্ৰামসিংহৰ সুপুত্ৰ তই। তোৰ এই অমৰ-কীৰ্ত্তিয়ে সংগ্ৰামসিংহৰ সপ্ত পুৰুষক স্বৰ্গৰপৰা নমাই আনিব পাৰিব। উস্ কল্যাণি! মানুহ চিনা বৰ টান। যাকে অলপ বিশ্বাস কৰোঁ, যাকে অলপ মৰমৰ চকুৰে চাওঁ, সেয়েই দেখোন সৰ্বনাশ কৰে। বিনা দোষত এই পাপিষ্ঠৰ চক্ৰান্তত, মোৰ বিনা-দোষী ৰাজভক্ত প্ৰজাবৰ্গই কাৰাযন্ত্ৰণা ভোগ কৰিছে। কাৰ নামত এই শাস্তি? ৰাজ্যৰ ৰক্ষক এই অযোগ্য ৰজাৰ নামত। কি পৰিতাপৰ বিষয়! প্ৰেমনাৰায়ণ! বেছ হৈছে। ৰাজকাৰ্য্য আনৰ হাতত দি চকু মুদি থকাৰ কেনে সুন্দৰ পৰিণাম! আঁতৰ হ পাপিষ্ঠ! ধৰ্মপুৰত আজিৰ পৰা তোৰ এই পাপ-মুখ নেদেখুৱাবি! এই মুহূৰ্ততে তোক মই ধৰ্মপুৰৰ পৰা নিৰ্বাসিত কৰিলোঁ।

[নত শিৰে ৰজাৰ আগত অস্ত্ৰ থৈ বসন্তকুমাৰৰ ধীৰে ধীৰে প্ৰস্থান।]

প্ৰেম। কল্যাণি! সকলো ৰাজবন্দী মুক্ত। তেওঁলোকৰ ওচৰত মই কৰযোৰে ক্ষমা মাগিম। ব'লা, মই নিজ হাতে পোতাশাল মুকলি কৰি দিম।

কল্যাণী। মহাৰাজ দীৰ্ঘজীৱী হওক।

[দুয়োৰো প্ৰস্থান।]

চতুৰ্থ দৰ্শন

অস্পৃশ্য গাঁও—শাৰি শাৰি পোৰা ঘৰ

[প্ৰেমনাৰায়ণ আৰু সংগ্ৰামসিংহৰ প্ৰৱেশ।]

প্ৰেমনাৰায়ণ। চাই লোৱা সংগ্ৰামসিংহ! তোমাৰ কীৰ্ত্তিবান পুত্ৰৰ অকীৰ্ত্তিৰ চূড়ান্ত নিদৰ্শন চাই লোৱা। ধৰ্মপুৰৰ মহাৰাজ প্ৰেমনাৰায়ণৰ প্ৰজাৰ দুৰৱস্থা চাই লোৱা।

সংগ্ৰাম। মই যে বিশ্বাস কৰিবলৈ পৰা নাই মহাৰাজ!

প্ৰেম। ময়ো বিশ্বাস কৰিবলৈ নোৱাৰোঁ। ধৰ্মপুৰৰ প্ৰধান সেনাপতিৰ পুত্ৰৰ দ্বাৰা এনে কাম হব পাৰে বুলি সঁচাকৈ বিশ্বাস কৰা টান। কিন্তু, দিন দুপৰত চকুৰ সন্মুখত যি দেখিছোঁ তাকতো অবিশ্বাস কৰিবৰ উপায় নাই। ক্ষুদ্ৰ টিপচি চৰাই এটিয়ে বহু যত্নে খেৰ-কুটা কঢ়িয়াই বাহ এটি সাজি লোৱাৰ নিচিনাকৈ মোৰ এই দুখীয়া প্ৰজাবিলাকে কত চেষ্টাৰে, কত পৰিশ্ৰমেৰে, কত হেপাহেৰে বুকুৰ তেজ পানী কৰি একোটা পজা-ঘৰ সাজি লৈছিল—তাৰো আজি এই অৱস্থা! ধৰ্মপুৰৰ ৰজা বৰ্ত্তমান থাকোঁতে গৃহহীন ধৰ্মপুৰৰ প্ৰজাই আজি গছৰ তলত আশ্ৰয় লবলগীয়া হৈছে। ইয়াতকৈ পৰিতাপৰ বিষয় আৰু কি হব পাৰে?

সংগ্ৰাম। মহাৰাজ!

প্ৰেম। ৰাজঅট্টালিকাৰ নিচিনা প্ৰাসাদত বাস কৰি, দুগ্ধফেননিভ শয্যাত শয়ন কৰি, কুটিৰবাসী দৰিদ্ৰৰ এই মৰ্মন্তুদ

বেদনা তুমি বুজিব নোৱাৰা সেনাপতি !—বুজিবলৈ তুমি চেষ্টাও কৰা নাই। ময়ো এদিন বুজা নাছিলোঁ: কিন্তু আজি সিহঁতৰ লগত ফুৰি, সিহঁতৰ মাজত সোমাই সকলো অৱস্থা তন্ন তন্ন কৰি চাই অলপঅচৰপ বুজিবলৈ সমৰ্থ হৈছোঁ। এতিয়া আমাৰ কৰ্তব্য কি জানা ?

সংগ্ৰাম। আদেশ কৰক।

প্ৰেম। এই গাঁৱত আৰু জুপুৰি পঁজা থাকিব নোৱাৰে। ৰাজভড়ালৰ পৰা ইচ্ছামতে প্ৰয়োজনীয় ধন ভগন কৰি, প্ৰত্যেক গৃহস্থৰ নিমিত্তে একোটি সুন্দৰ গৃহ নিৰ্মাণ কৰাই দিয়া। তোমাৰ তত্বাৱধানত এই কাৰ্য্য সমাধা হব লাগিব। পাৰিবা ?

সংগ্ৰাম। মহাৰাজৰ আদেশ পালিবই লাগিব।

প্ৰেম। কাম সম্পূৰ্ণ হলে মই পুনৰ এই গাঁও পৰিদৰ্শন কৰিম। যি পৰ্য্যন্ত গৃহ প্ৰস্তুত হৈ নুঠে সেই পৰ্য্যন্ত এই গাঁওৰ সকলো প্ৰজাকে মোৰ ৰাজকাৰেঙত বাস কৰিবলৈ আদেশ দিবা।

সংগ্ৰাম। আপুনি একা ?

প্ৰেম। সৰু কক্ষ এটিয়েই মোৰ নিমিত্তে যথেষ্ট হব। ৰাজকাৰেঙত মোৰ যেনে অধিকাৰ প্ৰজাৰো তেনে অধিকাৰ। সি প্ৰজাৰ ধনেৰেহে নিমিত। প্ৰজাসকলৰ অনুগ্ৰহৰ দান গ্ৰহণ কৰিহে মই তাত বাস কৰিছোঁ। তুমি নিজে গৈ এতিয়াই প্ৰজা-সকলক ৰাজআদেশ—নহয় ৰাজঅনুৰোধ জানিবলৈ দিয়া। মই আহিলোঁ। তুমি মোৰ আদেশ পালন কৰা।

সংগ্ৰাম। যিবা আদেশ।

[প্ৰেমনাৰায়ণৰ প্ৰস্থান।]

সংগ্রাম। কল্যাণি! তোর ইঙ্গিততেই মোর পুত্র আজি নির্বাসিত। সংগ্রামসিংহই ইহার প্রতিশোধ লব।

[প্রস্থান।]

—ঐক্যতান—

তৃতীয় অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

—সৰ্বমঙ্গলাৰ মন্দিৰ—

পুৰোহিত উগ্ৰভৈৰৱ দেৱীৰ আগত ধ্যানমগ্ন। ধূপ, দীপ, নৈবেদ্য আদি ভাগে ভাগে সজাই থোৱা আছে। অলপ আঁতৰত কল্যাণীয়ে পূজাৰ ফুল বেলপাত যতনাই ধৰিছে। দুৱাৰমুখত থিয় হৈ সংগ্ৰামসিংহই পূজা শেষ হবলৈ অপেক্ষা কৰিছে।

উগ্ৰভৈৰৱ।

—স্তত্ৰ—

ওঁ নমস্তে শৰণ্যে শিৱে সানুকম্পে
নমস্তে জগদ্ব্যাপিকে বিশ্বৰূপে
নমস্তে জগদ্বন্দ্য পদাৰবিন্দে
নমস্তে জগত্তাৰিণী ত্ৰাহি দুৰ্গে॥
নমস্তে জগচ্চিন্ত্যমান স্বৰূপে
নমস্তে মহাযোগিনী জ্ঞানৰূপে।
নমস্তে সদানন্দৰূপ স্বৰূপে,
নমস্তে..........................দুৰ্গে॥

অনাথস্য দীনস্য তৃষ্ণাতুৰস্য
ক্ষুধাৰ্ত্তস্য ভীতস্য বৃদ্ধস্য জন্তোঃ
ত্বমেকা গতির্দেৱী নিস্তাৰ কৰ্ত্রী
নমস্তে.... .... দুৰ্গে ।

[স্তৱ শেষ হলত কোপ দৃষ্টিৰে সেনাপতিৰ ফালে চালে]

উগ্ৰ । সেনাপতি !

সংগ্ৰাম । আদেশ কৰক পুৰোহিত !

উগ্ৰ । ইকি ৰজাৰ দুৰ্মতি ! হঠাতে পূৰ্বাপৰ প্ৰচলিত ৰীতি অমান্য কৰি এই আদেশ দিয়াৰ কাৰণ কি ?

সংগ্ৰাম । ৰজাৰ ইচ্ছা ।

উগ্ৰ । ৰজাৰ ইচ্ছা ? নহয় ই ৰজাৰ ভীষণ মতিভ্ৰম । ধৰ্মপুৰত পাপ কলিৰ প্ৰথম প্ৰৱেশ ।

কল্যাণী । ৰজাৰ এবাৰ জয়ধ্বনি দিয়া পিতা ! জয় ধৰ্মপুৰ অধিপতি ধৰ্মৰাজ প্ৰেমনাৰায়ণৰ জয় ।

উগ্ৰ । (খঙেৰে) কল্যাণি !

কল্যাণী । ক্ৰুদ্ধ নহব পিতা ! ৰাজঅনুগ্ৰহত আজিৰ পৰা দেৱীৰ নামত পশুবলি উছৰ্গা হবলৈ নোৱাৰে । আজিৰ পৰা আৰু দেৱীৰ নাটমন্দিৰৰ প্ৰাঙ্গণত ধাৰাসাৰে পশু শোণিতৰ নৈ বৰলৈ নোৱাৰে । কেনে আনন্দৰ কথা ! কেনে সুখৰ দিন ! ধৰ্মপুৰৰ পৰা আজি অধৰ্ম নিৰ্বাসিত ।

উগ্ৰ । মনে মনে থাক মূৰ্খবালিকা ! ধৰ্ম অধৰ্ম মই বুজি পাওঁ । সেনাপতি, ! দেৱীৰ সৌ ৰক্তবৰ্ণ চকুযুৰিলৈ চাই বুজিব পৰা নাইনে যে তেওঁ ভীষণ কুপিতা ? মহাৰাজৰ পশুবলি বন্ধ কৰা আদেশত কালিৰ

পৰা দেৱীমূৰ্তি কপিবলৈ ধৰিছে। এই অন্যায় ৰাজাদেশ তুমি প্ৰত্যাহাৰ কৰাবই লাগিব। যদি ৰাজ্যত মাতৃ সৰ্বমঙ্গলাৰ অভিসম্পাত হব নেলাগে তেন্তে পশুবলি বন্ধ হব নোৱাৰে— কেতিয়াও নোৱাৰে।

কল্যাণী। মাতৃ সৰ্বমঙ্গলাৰ দেৱীমূৰ্তিক ৰাক্ষসী মূৰ্তিলৈ পৰিবৰ্তন কৰিব খুজিছা কিয় পিতা? করুণাময়ী জগতজননী মূৰ্তিৰ সন্মুখত সন্তানৰ বিভীষিকাময় দৃশ্যৰ আৱশ্যক কি? এই অনাৱশ্যক ৰক্ত প্ৰৱাহত দেৱীমূৰ্তি কলুষিত নহয়—কলুষিত হবা ব্যাস বশিষ্ঠৰ বংশধৰ ব্ৰাহ্মণ সন্তান তুমি।

উগ্ৰ। মুখ বন্ধ কৰ কল্যাণি!

কল্যাণী। কল্যাণীয়ে তোমাৰ অকল্যাণৰ কথা কোৱা নাই পিতা! নিতান্তই যদি তোমাৰ দেৱীৰ সন্মুখত বলি দিবৰ ইচ্ছা আছে তেন্তে হৃদয়ৰ কুৰ্চুট-কপট ঘৃণা আদি সকলোবোৰ পাপ প্ৰবৃত্তিকে এটা এটাকৈ বলি দিয়া। দেৱীয়ে আনন্দ মনেৰে হাঁহি হাঁহি সেই বলি গ্ৰহণ কৰিব। কেৱল তোমাকে নহয়—তোমাৰ পূৰ্বপুৰুষ-কলকো আশীৰ্বাদ কৰিব। কিন্তু তাৰ পৰিৱৰ্তে সহস্ৰ নীৰিহ মেষ-শিশু বলি দি দেৱীক তুষ্ট কৰিবলৈ নোৱাৰা। আজি মহাৰাজ প্ৰেমনাৰায়ণে দেৱীৰ স্বৰূপ মূৰ্তি দেখা পাইছে। অসত্যৰ প্ৰহেলিকা ভেদ কৰি সত্যৰ সন্ধান লাভ কৰিছে। তুমি পৰম ভাগ্যবান পিতা—সেই ধৰ্মবান ন্যায়বান ৰজাৰ ৰাজপুৰোহিত!

উগ্ৰ। সেনাপতি! ৰজাৰ হাতত আজি ধৰ্মকাৰ্য্যৰ ব্যৱস্থা—তিৰোতাৰ মুখত আজি শাস্ত্ৰৰ ব্যাখ্যা! দাৰ্যোৰ কলিকাল! কল্যাণি, আজিৰ

D. Library
Accession No.
Dibrugarh

পৰা তই এই দেৱী মন্দিৰত প্ৰৱেশ নকৰিবি। যা এতিয়া, ভালে ভালে ওলাই যা।

কল্যাণী। যাওঁ পিতা !
কিন্তু, কই যাওঁ যোৱাৰ আগতে
ভাঙি দিয়া শত বান্ধ প্ৰাচীন কালৰ
বই যক নবীন তেজেৰে
উন্নতিৰ বেগৱতী নই।
উটি যক স্তূপীকৃত আৱৰ্জনা ৰাশি
ভাহি যক যতমানে গ্লানি সমাজৰ।
বাজিছে বিজয়-শঙ্খ নতুন যুগৰ
শুনা পিতা কাণ পাতি নিশ্চয় শুনিবা।

(দেৱীক সেৱা কৰি প্ৰস্থান।)

উগ্ৰ। অসহ্য ! বাৰু যাওক। শুনা সেনাপতি ! আজিলৈ দেৱীৰ নিত্য-নৈমিত্তিক পূজা শেষ হ'ল। তোমাৰ ওপৰত এটা ডাঙৰ কামৰ ভাৰ দিবলৈ খুজিছোঁ। অহা দেওবাৰলৈ মহাষ্টমী পূজা। মহাৰাজে নিজে পূজা দিবহি।

সংগ্ৰাম। মোৰ কাম ?

উগ্ৰ। মন্দিৰৰ সিংহ-দুৱাৰৰ প্ৰধান ৰক্ষক হব লাগিব তুমি— পাৰিবা ?

সংগ্ৰাম। নিশ্চয় পাৰিম।

উগ্ৰ। সাৱধান ! কোনো অস্পৃশ্য দুৰাচাৰে যেন মন্দিৰৰ ভিতৰ সোমাই দেৱী-পূজাৰ সামগ্ৰী অপবিত্ৰ কৰিব নোৱাৰে।

সংগ্ৰাম। যি দুৰাচাৰে সেই সাহস লৈ মন্দিৰৰ দুৱাৰৰ ফালে অগ্ৰসৰ হব—তাৰে বুকুত নাচিব এই মোৰ তীক্ষ্ণ তৰোৱাল। পুৰো-হিত ! সেনাপতি সংগ্ৰামসিংহই কৰ্ত্তব্য অৱহেলা নকৰে।

উগ্ৰ। সুন্দৰ সেনাপতি! তুমি পাৰিবা।

সংগ্ৰাম। তেন্তে মই আহিলোঁ। আপুনি পূজা সমাধা কৰক।

উগ্ৰ। শুনা অতি কঠোৰ কৰ্ত্তব্য। মই নিজেও যৈ যদি অস্পৃশ্য স্বৰূপে মন্দিৰ-প্ৰৱেশ কৰিব খোজো, তেতিয়াও যেন কৰ্ত্তব্য বিমুখ নোহোৱা।

সংগ্ৰাম। সংগ্ৰামসিংহ ক্ষত্ৰিয়।

উগ্ৰ। উত্তম! যোৱা, নগত যেন আৱশ্যকীয় অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ, সুসজ্জিত সৈনিক আদিৰো ব্যৱস্থা থাকে।

[সংগ্ৰামসিংহৰ প্ৰস্থান।]

দ্বিতীয় দৰ্শন

ৰাজপথ

[নাচি নাচি গীত গাই গাই ৰামু ছৰ্দাৰ প্ৰমুখ্যে অস্পৃশ্যসকলৰ প্ৰবেশ ।]

—গীত—

মাদল বাজে ঢুলুকি বাজে
আৰু বাজে বীণ ;
ৰামুই নাচে শিবুই নাচে
তাক্ ধিনা ধিন্ ।

বাঘ মাৰিম বৰা মাৰিম
সি যে বীৰৰ চিন—
লাওপানী থৈ বীৰ বেশ লৈ
তাক্ ধিনা ধিন্ ।

মুক্তি আমাৰ হাততে আছে
আনন্দৰ দিন—
কল্যাণী মাই ! ভালে থাক তুই
তাক্ ধিনা ধিন্ ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান । হাতত পুষ্পপাত্ৰ লৈ গীত গাই কল্যাণীৰ প্ৰবেশ ।]

—গীত—

জাগিছে পাষাণী ভৱানী গোসানী
তাঁহা ভক্ত-পূজাৰি !
দিয়াহি অৰ্ঘ্য, হৃদয়-ৰক্ত
তযু বক্ষ বিদাৰি ।
জনাব লাগিব শত নিবেদন
এৰিব লাগিব স্বাৰ্থ-আভৰণ
পূজিব লাগিব ৰাতুল চৰণ
পুণ্য মন্ত্ৰ উচ্চাৰি ।
কান্দিছে দুখুনী মাতৃ-জননী
তুমি শক্তি-ভক্তি-মুক্তি-দায়িনী
দিয়া শুভ বৰ অশুভ-নাশিনী
শত বিঘ্ন সংহাৰি ।

[ৰামু চৰ্দাৰ আদিৰ পুনৰ প্ৰৱেশ ।]

ৰামু । প্ৰণাম প্ৰণাম কল্যাণী মাই !

কল্যাণী (ঘূৰি চাই) কোন ? ৰামু চৰ্দাৰ ! ক'ৰ পৰা আহিলা ভাই ? লোৱা দেৱীৰ নিৰ্মালি লোৱা ।

ৰামু । আমি যে অস্পৃশ্য ?

কল্যাণী । অস্পৃশ্যও যে জননীৰ স্নেহৰ সন্তান ! লোৱা সঙ্কোচ নকৰিবা ।

(সকলোকে ফুল নিৰ্মালি দিয়ে ।)

ৰামু । তোৰ অনুগ্ৰহত আজি অস্পৃশ্য চণ্ডালৰ স্বৰ্গলাভ ।

কল্যাণী ! অস্পৃশ্য চণ্ডাল !

হোৱা মাথোঁ সকলোৰে সত্যৰ সেৱক ;
প্ৰৱঞ্চনা মায়াজাল অসত্য কুঁৱলি
উৰি য'ক ধূলি হই পৃথিৱীৰ পৰা।
চিনি লোৱা নিজকে নিজেই
বুজি লোৱা নিজ অধিকাৰ।
জাতিত মানৱ আমি সকলো সমান
উচ্চ-নীচ ভেদ-ভাৱ মানৱ সৃজন।
নোহা কোনো নিঃকিন অস্পৃশ্য।
দিনে দিনে আগবাঢ়ি গইছে জগত
—আগবঢ়া সৃষ্টিৰ নিয়ম।
কিয় তেনে তুমি বাৰু ৰবা পাছ পৰি
চিৰকাল সমাজৰ ভৰিৰ তলত?
অন্তৰৰ পাপ-মলি হিংসা ক্ৰুৰ ভাৱ
সমূলঞ্চ দিলে বিসৰ্জন,
জলালে হিয়াত বন্তি জ্ঞানৰ শলাৰে
বাহিৰে ভিতৰে আৰু হলে পৰিস্কাৰ
শক্তি নাই সমাজৰ
শক্তি নাই জগতৰ
ঘৃণিত অস্পৃশ্য বুলি গৰকি ৰাখিব।

ৰামু। আমাক দেৱী দৰ্শন কৰিবলৈ দিবনে মাই?

কল্যাণী। কোনে দিব?
কাৰ সেই দেৱীৰ মন্দিৰ?
প্ৰজা তুমি শক্তিৰ আধাৰ
তুমিয়েই ৰজাক গঢ়িছা

তোমাৰ শক্তিকে লই ৰজা শক্তিমান ।
তোমাৰেই প্ৰতিনিধি ৰূপে
মন্দিৰৰ অধিপতি ৰজা ।
অনুমতি মন্দিৰত প্ৰৱেশ কৰিব !
সি যে অতি তুচ্ছ কথা
খোজা যদি মন্দিৰৰ আধিপত্য
তোমাসাৰ ন্যায্য-অধিকাৰ
তাকো তেওঁ বাধ্য দিবলই ।
কিন্তু—

ৰামু । ক মাই, ক ।

কল্যাণী । যোগ্য-ভোগ্যা বসুন্ধৰা মনত ৰাখিবা
অযোগ্যৰ ঠাই নাই আজিৰ ধৰাত ।
স্পৃশ্য বা অস্পৃশ্য তুমি যিয়েকি নোহোৱা
মানৱ নামৰ যদি কৰা সাৰ্থকতা
তেতিয়াহে যোগ্যতাৰ পুৰস্কাৰ লাভ ।
শক্তিৱন্ত গুণৱন্ত হই
হোৱা সৱে উপযুক্ত মাতৃৰ সন্তান ।

ৰামু । নিশ্চয় ! নিশ্চয় !

কল্যাণী । যোৱা ছৰ্দাৰ, কালিলৈ মহাপূজা । সকলোৱে গৈ ধুতি গাৰে শুদ্ধমনে আই সৰ্বমঙ্গলাৰ চৰণত ভক্তি-অৰ্ঘ্য নিৱেদন কৰিবা । মাতৃয়ে নিশ্চয় হেঁপাহেৰে গ্ৰহণ কৰিব ।

ৰামু । যাওঁ মাই । দে ভাইইঁত ! কল্যাণী মাইৰ জয় দে । জয় কল্যাণী মাইৰ জয় !

সকলোৱে । জয় কল্যাণী মাইৰ জয় । [সকলোৱে প্ৰস্থান ।]

তৃতীয় দর্শন

মন্দিৰৰ নাটমন্দিৰ

ওজা-পালিয়ে পদ গাইছে। দেওধনীয়ে নাচিছে। ঢুলীয়াই ঢোল বজাইছে। মন্দিৰৰ ভিতৰত মাজে মাজে শঙ্খ-ঘন্টা বাজিছে। অসংখ্য মতা-তিৰোতাই প্ৰাঙ্গণত বহি নৃত্য-গীত শুনিছে। তোৰণদ্বাৰত সেনাপতি সংগ্ৰামসিংহ উপবিষ্ট। তেওঁৰ চৌপাশে কেইবাজনো সশস্ত্ৰ প্ৰহৰী। এনেতে অসংখ্য নমঃশূদ্ৰ প্ৰজা আৰু সিহঁতৰ নায়ক বাসু ছৰ্দাৰে গীত গাই গাই মন্দিৰত সোমাবলৈ আহিল। সিহঁতক দেখা পাই পূজা-চোৰা মানুহবোৰ লাহে লাহে আঁতৰি গল।

—গীত—

আজি জাগ্ৰত নৰনাৰায়ণ
বিপুল বিৰাট এই আয়োজন ;

নতুন যুগৰ বাজিছে শঙ্খ,
নতুন সকলো পুৰণি ধ্বংস
মিলিছে আৰ্য্য-অনাৰ্য্য বংশ
আমাৰ ধন্য জীৱন, ধন্য মৰণ।

জাতিত মানৱ সকলো সমান
নাই উচ্চ-নীচ ভেদ ব্যৱধান
কৰ্মই কৰিব ধৰ্মৰ বিধান
সত্যৰে মৰ্ত্ত্যৰ অসত্য হৰণ।

ৰামু। আমাক দুৱাৰ মেলি দে সেনাপতি ! আমি দেৱী-দৰ্শন কৰিম।

সংগ্ৰাম। তহঁতৰ মন্দিৰ সোমাবলৈ আদেশ নাই—অস্পৃশ্যৰ দেৱী-দৰ্শন নিষেধ।

ৰামু। কোনে এই নিষেধ কৰিছে ?

সংগ্ৰাম। ৰাজ-পুৰোহিতৰ এই আদেশ। ৰাজ-পুৰোহিতেই এই মন্দিৰৰ সৰ্বেসৰ্বা—ৰজাৰ বাহিৰে তেওঁৰ আদেশ অমান্য কৰিবলৈ কাৰো সাধ্য নাই।

ৰামু। কল্যাণী মায়ে আমাক কৈছে—এই মন্দিৰত আমাৰ সকলোৰে সমান অধিকাৰ। আজি মহাপূজা। আমাক দেৱী-দৰ্শন কৰিবলৈ দিবই লাগিব। আমি কোনো বাধা মানিবলৈ প্ৰস্তুত নহওঁ।

সংগ্ৰাম। সাৱধান, অস্পৃশ্য চণ্ডাল ! ৰাজ-সেনাপতিৰ আগত মূৰ তুলি কথা কবলৈ ইমান সাহস ?

[কল্যাণীৰ প্ৰৱেশ]

কল্যাণী। হাঃ হাঃ সেনাপতি ডাঙৰীয়া ! দেশ-কাল তেনেই গুচিল। কি কয় ? উপায় নাই। এই দৰে আৰু নচলিব। নিকপকপীয়া গাথিটো অলপ ঢিলা কৰি দিয়কচোন।

সংগ্ৰাম। তাৰ অৰ্থ ?

কল্যাণী। অতি সহজ। ৰামু-ছৰ্দাৰ প্ৰমুখ্যে মহাৰাজৰ সহস্ৰ ৰাজভক্ত নমঃশূদ্ৰ প্ৰজাই দেৱী-দৰ্শন কৰিবলৈ প্ৰাৰ্থনা জনাইছে। দুৱাৰখন লাহেকৈ মেলি দিলেই দেখোন লেঠা মৰে।

সংগ্ৰাম। অসম্ভৱ ! সিহঁত যে অস্পৃশ্য, সিহঁত যে চণ্ডাল ! দেখিলে যাক গা ধুব লাগে—চুলে যাক প্ৰায়শ্চিত্ত হব লাগে।

কল্যাণী। হব পাৰে আপোনাৰ নিমিত্তে সেই ব্যৱস্থা; কিন্তু দেৱীৰ নিমিত্তে নহয়—দেৱতাই জাতিভেদ নেমানে।

সংগ্ৰাম। মই তোমাৰ লগত তৰ্ক নকৰোঁ কল্যাণি! ৰামায়ণ মহাভাৰতৰ যুগৰ পৰা যি নীতি চলি আহিছে আমি তাকেই হে জানো।

কল্যাণী। কিন্তু অতি দুখৰ বিষয় সেনাপতি ডাঙৰীয়া, আপোনাৰ সেই ৰামো নাই, সেই অযোধ্যাও নাই। আজি বামুণৰ চকুৰেও জুই নোলায় আৰু ক্ষত্ৰিয়ৰ পদ নিক্ষেপতো পৃথিৱী তল-ওপৰ নহয়। বাৰু, আপোনাৰ শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ কথাকেই ধৰা যাওক। তেওঁ অস্পৃশ্য গুহক চণ্ডালক সাৰটি ধৰাৰ কথ গম পায়নে?

সংগ্ৰাম। সেনাপতি সংগ্ৰামসিংহই তোমাৰ বক্তৃতা শুনিবলৈ ইয়াত থিয় হৈ থকা নাই। কল্যাণি, যদি কিবা কব লগা আছে সোনকালে কৈ বিদায় হব পাৰা।

কল্যাণী। কবলগীয়া বিশেষ একো নাই। ৰামু-ছৰ্দাৰক মন্দিৰৰ ভিতৰত সোমাবলৈ দিব নে নিদিয়ে অনুগ্ৰহ কৰি সেই কথা জানিবলৈ দিয়ক।

সংগ্ৰাম। অস্পৃশ্যৰ মন্দিৰ প্ৰৱেশ নিষেধ। এই কথা বহু বাৰ কোৱা হৈছে।

কল্যাণী। মই যাব পাৰিমনে?

সংগ্ৰাম। তুমি যাব পাৰা।

কল্যাণী। তাৰ আগতে ভালদৰে ভাবি চাওক। ৰামু-ছৰ্দাৰ যদি অস্পৃশ্য হয় তেন্তে ময়ো অস্পৃশ্য। ৰামু যে মোৰ ভাই, অস্পৃশ্যসকল যে মোৰ অতি আপোনাৰ। আতুৰক সান্ত্বনা দিবলৈ, নৰনাৰায়ণক সেৱা কৰিবলৈ, অমানুহক মানুহ কৰিবলৈ, এন্ধাৰত পোহৰ দেখুৱাবলৈ অস্পৃশ্যসকলৰ ঘৰত মোৰ অবাধ গতি। আপোনালোকৰ মহান বিচাৰ মতে মই জানো এতিয়াও অস্পৃশ্য হৈ আছোঁ

সেনাপতি ডাঙৰীয়া ?

সংগ্রাম। নিশ্চয় মোৰেই ভুল হৈছিল। তোমাৰ অধঃপতনৰ চূড়ান্ত হৈছে কল্যাণি !

ৰামু। আমাৰ কল্যাণী মাইক বেয়া কথা নকবি সেনাপতি! কথা পিছে ভাল নহব।

সংগ্রাম। কাৰ আগত চকু ৰঙাই কথা কৈছ, ৰামু ?

ৰামু। সেনাপতি সংগ্রামসিংহৰ আগত—যি আমাৰ কল্যাণী মাইক সন্মান কৰিব নেজানে।

সংগ্রাম। কল্যাণি! এই মূৰ্খ চণ্ডালবোৰক লৈ মন্দিৰ-প্ৰাঙ্গণ পৰিত্যাগ কৰা। অনুৰোধ নহয়—আদেশ।

ৰামু। ভাইহঁত! যি ঠাইত আমাৰ মাতৃৰ অপমান, সেই স্থান আমাৰ মনত তীৰ্থস্থান হব নোৱাৰে। যি উৎসৱত, যি পূজাত আমাৰ মাতৃয়ে ন্যায্য সন্মান নেপায় সেই পূজা কিহৰ পূজা? সেই উৎসৱ কিহৰ উৎসৱ ?

কল্যাণী। ক্ষান্ত হোৱা ভাইসকল! আমি মন্দিৰত সোমাবই লাগিব। আগবাঢ়া।

[অস্পৃশ্যসকলৰ লগত মন্দিৰৰ ফালে আগবাঢ়ে]

সংগ্রাম। কল্যাণি! আৰু এখোজ অগ্ৰসৰ হলেই এই তৰোৱালৰ আঘাত বুকু পাতি লব লাগিব। ক্ষমা নাই—দয়া নাই। পুৰোহিতৰ আদেশ—ভগৱতীৰ বাণী পালন কৰিবই লাগিব।

কল্যাণী। সেনাপতি! আপুনি ঘাটকৰ কাম কৰাৰ আৱশ্যক নকৰে। অলপ অপেক্ষা কৰক। আপোনালোকৰ ইচ্ছাই পূৰ্ণ হব।

কল্যাণী —গীত—

"আই অই! চেনেহী আই অই!
কেনেকৈ পূজিম তোক ?
মন্দিৰৰ দুৱাৰ ৰোধ কৰি আছে
সমিধান দে অই মোক !

ভক্তি কুসুমেৰে নৈবেদ্য সজাই
তৰুণ তেজেৰে কৰণি ৰঙাই
মাতৃমন্ত্র জপিছে সঘনে
পূজা-মতলীয়া হৈ।
পূজা-মতলীয়া হৈ ॥

পাৰ হৈ যায় আৰতিৰ বেলি
হিয়াৰ ৰুধিৰ উঠিছে উথলি
অধীৰ সন্তানে আই আই বুলি
মাতিছে বিকল হৈ
আই অই! … হৈ।

আই অই! ভাৰতি, তোৰ যে গগন
তোৰ যে পৱন, নদ-নদী বন
কোটি সন্তানৰ মাতৃ-সম্বোধন
খলকি উঠিছে গৈ
আই অই! … হৈ।

শোক-যুগ আজি পাৰ হৈ য'য়
দুৱাৰ মুকলি কৰ মোৰ আই
কোটি সন্তানৰ ৰক্ত-অৰ্ঘ্যেৰে
চৰণ পূজিম অই !
আই অই ! ... হৈ !

সেনাপতি ! আজি মহাষ্টমী—আজি মহাপূজা। চিৰন্তন প্ৰথা অনুসৰি এতিয়াও দেৱীৰ আগত বলি পৰা নাই। আজিৰ বলিয়েই এই মন্দিৰত শেষ বলি ! এই বলি লৈয়েই আই সৰ্বমঙ্গলাৰ তৃপ্তি হওক— অস্পৃশ্যসকল, অভিজাতসকল, সকলোৰে মুক্তি হওক—ধৰ্মপুৰৰ চিৰকল্যাণ হওক। সেনাপতি ! সেনাপতি ! যাওক পুৰোহিতক কওকগৈ বলিৰ তেজেৰে দেৱীৰ চৰণ ধৌত কৰি দিবৰ সময় হৈছে।

সংগ্ৰাম। কল্যাণি !

কল্যাণী। মিছা নহয়—সত্য। সেনাপতি! বলি নিজে আগবাঢ়ি আহিছে। কল্যাণীয়েই আজিৰ মহাপূজাৰ বলি। কল্যাণীৰ বুকুৰ তেজৰ ৰক্ত-জবাই আজিৰ মহাপূজাৰ প্ৰধান অৰ্ঘ্য হব। এই চাওক। আই সৰ্বমঙ্গলা মাতৃ মোৰ !—
(এখন কটাৰী উলিয়াই আত্মহত্যা কৰে। কিছুসময় সকলো নিস্তব্ধ।)

সংগ্ৰাম। ইকি ! ইকি ! কল্যাণি !

ৰামু। ভাইহঁত ! আৰু যে সহ্য কৰিব নোৱাৰি। আমাৰ কল্যাণী মায়ো আমাক এৰি গ'ল। আজিৰ পৰা যে আমি মাতৃহাৰা।

সংগ্ৰাম। সেনাবোৰ ! আক্ৰমণ কৰ। এই পাষণ্ডহঁতক দূৰ কৰি দে।

ৰামু। কাৰ সাধ্য ? কাৰ সাধ্য ? মাতৃৰ ৰক্তেৰে ৰঞ্জিত এই মহাতীৰ্থৰ

পৰা কোনে আমাক আঁতৰ কৰিব ? ভাইহঁত ! আক্ৰমণ কৰ।

(সেনাবোৰৰ তৰোৱাল আৰু অস্পৃশ্যবোৰৰ লাঠিৰ সংঘৰ্ষ।)

নেপথ্যত। জয় মহাৰাজ প্ৰেমনাৰায়ণৰ জয়।

[মহাৰাজ প্ৰেমনাৰায়ণৰ প্ৰবেশ।]

প্ৰেম। সৈন্যসকল ! প্ৰজাসকল ! বন্ধুসকল! ক্ষান্ত হোৱা। ক্ষান্ত হোৱা। তোমালোকৰ ৰজা, তোমালোকৰ সেৱক তোমালোকৰ সমুখত।

(সকলোৱে অস্ত্ৰ সামৰি ৰজাক অভিবাদন জনায়।)

প্ৰেম। সেনাপতি! কাৰ এই কুকীৰ্ত্তি ? কাৰ দোষত, কাৰ পাপত মোৰ জননী কল্যাণী—মোৰ ৰাজ্যৰ ৰাজলক্ষ্মী কল্যাণী এনে ভাবে ধৰণীত লুণ্ঠিতা ? আই আই কল্যাণি !

কল্যাণী। মহাৰাজ! ক্ষমা কৰক। ৰাজ্যত সকলোৱে দেৱীমন্দিৰত প্ৰৱেশ কৰিবলৈ—

প্ৰেম। অধিকাৰ আছে, দেৱি !

কল্যাণী। মহাৰাজৰ জয় হওক। মহামায়া! (মৃত্যু।)

প্ৰেম। কল্যাণি !

ধৰ্মপুৰ অধৰ্মৰ দেখি লীলাভূমি
অকস্মাতে আই মোৰ মুদিলি নয়ন।
মৰণ বৰণ কৰি হাঁহিমুখে তই
আদৰিলি অমৰ জীৱন।
সেনাপতি! নৰবলি হই গল আজি
ধৰ্মপুৰ নৃপতিৰ দেৱীমন্দিৰত।
ইযে মোৰ দোষোৰ কলঙ্ক
ভেদি গ'ল সুমেৰু শিখৰ।

প্ৰেমনাৰায়ণ !
কিদৰে মচিবি এই কলঙ্কৰ ৰেখা ?
ধৰ্মপুৰ মৰমৰ ৰাজ্যখনি তোৰ
অধৰ্মৰ দেশ বুলি শুনিবি যেতিয়া
পাৰিবিনে সহিব নীৰৱে ?
কল্যাণি ! ৰাজলক্ষ্মী মোৰ !
অভিশাপ নিদিবি জননী ।
এতিয়াই পূৰ্ণ হব তোৰ
অন্তৰৰ শেষ অভিলাষ ।
অস্পৃশ্যসকল ! মৰমৰ প্ৰজাবৰ্গ মোৰ !
কৰা সবে মন্দিৰত অবাধে প্ৰৱেশ ।
আঠু লই দেৱীৰ পদত
সম্মিলিত জনোৱা প্ৰাৰ্থনা
ধৰ্মপুৰ ৰাজ্যৰ কল্যাণ ।

অস্পৃশ্যসকল । মহাৰাজৰ জয় হওক ।

প্ৰেম । পুৰোহিত ! পুৰোহিত !

[মন্দিৰৰপৰা পুৰোহিত ওলাই আহি কল্যাণীক দেখা পাই চমকি উঠে ।]

পুৰো । ইকি সেনাপতি ! মোৰ কল্যাণীক হত্যা কৰিলে কোনে ?

সংগ্ৰাম । তুমি, তুমি—তোমাৰ নিষ্ঠুৰ আদেশে । অস্পৃশ্যসকলৰ নেতৃত্ব কৰি তোমাৰ কল্যাণীয়ে আজি হাঁহি মুখে মৰণ আদৰি ললে পুৰোহিত !

প্ৰেম । পুণ্যময়ী, কল্যাণময়ী, ব্ৰাহ্মণ-বালিকাৰ বুকুৰ শোণিতেৰে আই সৰ্বমঙ্গলাৰ পদ-ধৌত কৰি মহাষ্টমীৰ পূজা শেষ কৰা পুৰোহিত ! অস্পৃশ্যসকলৰ প্ৰতি হিন্দু জাতিয়ে যুগ-যুগান্তৰৰপৰা কৰি অহা

অন্যায় অবিচাৰ মহাপাপৰ মহাপ্ৰায়শ্চিত্ত স্বৰূপে; কল্যাণীয়ে] আজি নিজৰ জীৱন উছৰ্গা কৰিলে। দেশ জুৰি অস্পৃশ্যতা বৰ্জনৰ যি হোমাগ্নি জ্বলি উঠিছে, তাত দেৱী কল্যাণীৰ এই তপ্ত ৰক্তৰ ঘৃতাহুতি ঢালি দিয়া।

পুৰো। মহাৰাজ !

প্ৰেম। প্ৰতিবাদ নকৰিবা ব্ৰাহ্মণ ! মহাৰাজ প্ৰেমনাৰায়ণে নভবা নিচিন্তাকৈ কোনো আদেশ নিদিয়ে। ই মোৰ সুচিন্তিত সিদ্ধান্ত। ধৰ্মপুৰত সকলো প্ৰজাৰ সমান অধিকাৰ। মানৱ অস্পৃশ্য নহয়—অস্পৃশ্য মানৱৰ দুৰ্নীতি দুৰ্ব্যৱহাৰ। সকলোৱে মনে মনে অস্পৃশ্যতাক ঘিণ কৰিব লাগে, কিন্তু অস্পৃশ্যক ঘিণাব নাপায়। নিম্ন জাতি মানেই অস্পৃশ্য নহয়। অসৎ কৰ্মৰ অধিকাৰী হলে উচ্চ জাতিও অস্পৃশ্য হব পাৰে। মাতৃ কল্যাণী দেৱীয়ে নিজৰ জীৱন দি অন্ধ ধৰ্মপুৰবাসীক আজি মহাশিক্ষা দান কৰি গৈছে। আহাঁ ভাই ৰামু ছৰ্দাৰ ! সৌ কল্যাণী দেৱীৰ অমৰ আত্মাৰ সন্তোষৰ অৰ্থে আমি দুয়ো ৰজা-প্ৰজা স্পৃশ্য-অস্পৃশ্যই আলিঙ্গন পাশত বদ্ধ হৈ যাউতিযুগীয়া কৈ অস্পৃশ্যতাৰ সমাধি-মন্দিৰ গঢ়ি তোলোঁ।

ৰামু। মহাৰাজ ! মহাৰাজ !!

(দুয়োৱে আলিঙ্গন।)

তাঁৰ-কাপোৰ

প্ৰগ্ৰাম বা দৃশ্য-সূচী

প্ৰস্তাৱনা

তৰুণ-সেৱা-সঙ্ঘৰ বালক-বালিকাসকল।

প্ৰথম অঙ্ক

১ম দৰ্শন—কল্যাণী, লক্ষ্মী, বামু ছৰ্দ্দাৰ, অস্পৃশ্যসকল, মইনা, উগ্ৰভৈৰৱ।

দ্বিতীয় অঙ্ক

১ম দৰ্শন—লক্ষ্মী, বসন্তকুমাৰ, কল্যাণী।

২য় দৰ্শন—বসন্ত, সেনাবোৰ, লক্ষ্মী, বামু, অস্পৃশ্যসকল।

৩য় দৰ্শন—কল্যাণী, প্ৰেমনাৰায়ণ, বসন্তকুমাৰ।

৪ৰ্থ দৰ্শন—প্ৰেমনাৰায়ণ, সংগ্ৰামসিংহ।

তৃতীয় অঙ্ক

১ম দৰ্শন—উগ্ৰভৈৰৱ, সংগ্ৰাম, কল্যাণী।

২য় দৰ্শন—বামু, অস্পৃশ্যসকল, কল্যাণী।

৩য় দৰ্শন—ওজাপালি, দেওধনী, ঢুলীয়া, মানুহ, কল্যাণী, সংগ্ৰাম, বামু, অস্পৃশ্যসকল, প্ৰেমনাৰায়ণ, উগ্ৰভৈৰৱ আদি।

—আঁৰকাপোৰ—

কৌমুদী

[অস্পৃশ্যতা-বর্জনমূলক কবিতা]

গুরুপ্রশস্তি

কৌমুদী

মিনাক্ষী

সনাতনী

অস্পৃশ্য

গুৰু-প্ৰশস্তি

—১—

আজি তিথি শঙ্কৰদেৱৰ
অসমৰ গগনে পৱনে বিভিয়াই কই যায় ঘনে
মাধৱ শঙ্কৰ
যুগে যুগে গুৰু অসমৰ।

—২—

সিদিনা আছিল দেশ ব্যভিচাৰে ভৰা
আঁউসীৰ আকাশত নাই এটি তৰা,
পাহৰি বেদৰ বাণী গীতা ভাগৱত
নেপায় বিচাৰি পথ ঘোৰ এন্ধাৰত।

—৩—

দুপৰৰ ভাস্কৰৰ দৰে তেজোমন্ত শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰে
নাশ কৰি ঘোৰ অন্ধকাৰ
উচ্চ নীচ নকৰি বিচাৰ
নাম ধৰ্ম কৰিলে প্ৰচাৰ।

—৪—

সাহিত্য সমাজ ধৰ্ম নিজ হাতে সকলোতে
দিলে সঞ্জীৱনী দান—
লৌহিত্যৰ তীৰভূমি পুণ্য পদৰেণু চুমি
পালে পুনু নৱ প্ৰাণ।

—৫—

যাৰ পুণ্য দীপ্তি লই
সাহিত্যৰ সোণৰ কলচী
দশোদিশে জিকিমিকি জিলিকি পৰিল,
দুৰ্বোধ শাস্ত্ৰৰ বাণী
কথা-পদে গীতা ভাগৱত
বহু সুৰে বহু ছন্দে ঝঙ্কাৰি উঠিল।

—৬—

ভক্তি ভাবে গুৰু মানি অগাধ প্ৰতিভা জানি
যিদিনা মাধৱে আহি
শঙ্কৰক কৰিলে বৰণ ;—
সেইদিনা
বাজিল কচ্ছপী বীণা
দেৱতাই পুষ্পবৃষ্টি কৰে বৰিষণ
ধন্য হল অসমীয়া
শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰে পালে শিষ্য প্ৰিয়তম,—
যুগল গুৰুৱে
মেলি দিলে বৈকুণ্ঠৰ সোণৰ তোৰণ।

—৭—

কীৰ্ত্তন দশম ঘোষা ধৰ্ম-শাস্ত্ৰ অসমৰ
ঘৰে ঘৰে গাঁৱে গাঁৱে হল কত নামঘৰ
অসমৰ প্ৰতি স্থান নদ নদী বিতোপন
হৰিনাম মুখৰিত গিৰি গুহা হাবি-বন।

—৮—

আজি জানো আছে সেইদিন
আছে জানো সেই নীতি
সেই ধৰ্ম মহাপুৰুষৰ;
আজি অসম বেহাৰ জুৰি
বাজে জানো সেই বীণ
নচুৱাই প্ৰাণ মানুহৰ ?

—৯—

গাৰো ভোট যৱনেও
যি দেশত শুচি হয়
নাম ধৰ্ম হৰি ভকতিত
কিয় আজি সিদেশত
অস্পৃশ্যতা মহাপাপ
ছুৱা যোৱা নীতি প্ৰচলিত ?

—১০—

শঙ্কৰ জগত-গুৰু যি দেশত হল অৱতাৰ
সেয়েই অসম দেশ তাত আজি কিয় অন্ধকাৰ
কিয় আজি সিদেশৰ প্ৰাণহীন নৰ-নাৰী
জগতৰ যজ্ঞলই নাহে কোনো আগবাঢ়ি ?
কিয় আজি সিদেশৰ নিদ্ৰাতুৰ যত জন
সাহিত্য-নন্দন বন আছে কিয় পৰি ছন ?

—১১—

যদি এনে হয় অৱনতি
শোকলগা গ্লানি অসমৰ
মিছা এই তিথি উৎসৱ
গুণ গান মহাপুৰুষৰ।

—১২—

সত্য বুলি অসত্যক আকোঁৱালি ধৰি
অধৰ্মত মজি নিতে ধৰ্ম পৰিহৰি
শতধা বিদীৰ্ণ কৰি মাতৃ অসমৰ
জীৱন-যুদ্ধত লভি শত পৰাজয়
কি দৰে কৰিবা পূজা মহাপুৰুষৰ
জাতিৰ উদ্ধাৰ আজি কিনো দৰে হয়?

—১৩—

এতিয়াও অসমীয়া উঠা কাটি পাৰি
ধ্বংসৰ মাজত তুমি শঙ্খধ্বনি কৰি
বীৰেন্দ্ৰ কেশৰী হোৱা জয়ধ্বজা তুলি
বহল উদাৰ ধৰ্ম মহাপুৰুষৰ
আথৰে আথৰে পালি হোৱা অগ্ৰসৰ
সৱাকে সাৱটি লোৱা নিজ ভ্ৰাতৃ বুলি

—১৪—

তোমাৰ মাতৃৰ সউ শিতানত থকা
হিমাদ্ৰিৰ দৰে তুমি কৰা উচ্চ শিৰ
লৌহিত্যৰ দৰে হক বক্ষ সুবিশাল
দৰিদ্ৰৰ দুখ দেখি বক অশ্ৰুনীৰ।

—১৫—

মহাবাণী মহাপুৰুষৰ
সাৰোগত শিৰোগত কৰি
তোলা আজি অসমীয়া, প্ৰাণত স্পন্দন
তেতিয়াহে যুগল গুৰুৱে
সুখ পাব বৈকুণ্ঠত থাকি
বৰষিব ধাৰাসাৰে আশীষ বচন।

কৌমুদী

ভাৰতৰ ঘৰে ঘৰে দুৱাৰে দুৱাৰে
    কাৰ আজি পদ-ধূলি পৰে
কোনে আজি দেশে দেশে নগৰে নগৰে
    জনে জনে অমৃত বিতৰে !
মহৰ্ষি মহাত্মা আজি মহাভিক্ষু সাজি
    শিক্ষা দিয়ে ভিক্ষাপাত্ৰ লই
হীন বুলি মানুহক ঘিণাব নেপায়
    কোনো হীন নিঃকিন নহয় ।
সবৰমতীৰ সেই প্ৰিয় তপোৱন
    হেলাৰঙে কৰি বিসৰ্জ্জন
উচ্চাৰিছে মহাযোগী মহামন্ত্ৰ আজি
    হৰিজন নৰনাৰায়ণ ।
মানুহৰ সেৱাব্ৰত অন্তৰত লই
    ই যে মহা যজ্ঞ আয়োজন
অস্পৃশ্যতা মহাপাপ ধ্বংসৰ কাৰণে
    আৱাহন কৰে মহাৰণ ।
মুক্তিৰ মুৰুলীধ্বনি কৰি মহাত্মাই
    প্ৰেম প্ৰীতি ধৰাত বিলায়
যতমানে আৱৰ্জনা কলুষ কালিমা
    সকলোৱে মাগিছে বিদায় ।

অৱনত অনুন্নত! আহাঁ মূৰ দাঙি
শুনা বাণী মহা-মানৱৰ
দেৱতাই গায় আজি মানৱ-বন্দনা
মানুহৰ নাই সৰু বৰ।
দেৱতাৰ মন্দিৰত নাই ভেদা-ভেদ
সকলোৰে সম অধিকাৰ
এনে শক্তি কাৰ আছে—কোনেনো ৰুধিব
বৈকুণ্ঠৰ সোণৰ দুৱাৰ।
মালৱাৰ উপকূল সুন্দৰ শ্যামল
প্ৰকৃতিৰ লীলা নিকেতন
মাহেন্দ্ৰ ক্ষণত আজি পদৰেণু চুমি
দেৱতাক কৰিলে বৰণ।
পুণ্যৰ ফলত কিনো দেৱতা পাষাণ
সন্মুখত হল মূৰ্ত্তিমান
দলে দলে তীৰ্থযাত্ৰী নৰ-নাৰী আহি
শতকণ্ঠে গায় জয়গান।
গন্ধপুষ্প-পাদ্য-অৰ্ঘ্য যতনে সজাই
নিবেদিছে পদ-প্ৰান্তে দান
বিগলিত ভক্তহিয়া আনন্দ তীৰ্থত
নৰৰূপী পূজে ভগৱান!
আশীৰ্বাদ পদধূলি ললে সকলোৱে
ভক্তি ভাৱে শৰীৰত আনি
কত জনে মহাত্মাক জনালে প্ৰাৰ্থনা
নিজ হাতে লেখি দিয়া বাণী।

অভিলাষ পূৰ্ণ কৰি ভক্তসকলৰ
চূৰ্ণ কৰি পাপৰ আগাৰ
মহাত্মাই মিঠা মুখে মাতৃসকলৰ
খোজে দান স্বৰ্ণ অলঙ্কাৰ।
হস্ত-লেখা বিনিময়ে সোণৰ ভূষণ
হৰিজন-সেৱাৰ কাৰণ
খোজে আজি ভিক্ষু সাজি দুৱাৰে দুৱাৰে
দৰিদ্ৰৰ নৰনাৰায়ণ।
ততালিকে ইচ্ছা পূৰ্ণ কৰি দেৱতাৰ
মাতৃ-ভনী আহি অগণন
পূজাৰ থালত দিলে অকাতৰে দান
বিধে বিধে অঙ্গৰ ভূষণ।
ষোড়শী বালিকা এটি কৌমুদী নামেৰে
আঁঠু ললে হাত-যোৰ কই
আখৰ বাখৰ দুটি খোজে মহাত্মাক
দুহাতৰ অলঙ্কাৰ থই।
মহাত্মাই তুলি ললে লেখনী হাতত
বালিকাই ভক্তি ভাৱে অতি
সমৰ্পিলে আঙুলিৰ আঙঠি খহাই
আৰু এটি জনাই প্ৰণতি।
চাওতে চাওতে পুনু ডিঙি শুদা কৰি
কণ্ঠহাৰ কৰে নিৱেদন
মহাত্মাই মূৰ তুলি কয় ৰূপহীক
দিলা দেৰি, অঙ্গৰ ভূষণ।

দিবলই এই দৰে দিব্য অলঙ্কাৰ
পিতাবাৰ আছেনে সম্মতি ?
ভক্তি-অশ্রু ঢালি বালা মুখেৰে নামাতি
দিলে পন্নু কাণফুল দুটি ।
সহস্র প্রদীপ জ্বালি তাৰকা সভাই
পাতি দিলে ৰূপালি দীপালি
কৌমুদী প্লাৱিতা ধৰা ত্যাগৰ দীপ্তিত
হল এৱে জোনালি সোণালি ।
মহিয়সী মাতৃমূৰ্তি ক্ষুদ্র বালিকাত
জ্বলি উঠে হই প্ৰতিভাত
পুণ্যময়ী ভাৰতত নাৰী কাননৰ
ফুলি উঠে দেৱ পৰিজাত ।
শূন্য হল ষোড়শীৰ স্বৰ্ণ অলঙ্কাৰ
পুণ্য পাত্র উপচি পৰিল,
মহাত্মাৰ আথৰৰ বাথৰ খটোৱা
হস্তলিপি জিলিকি উঠিল ।
হে ৰূপহি ! যতমানে স্বৰ্ণ আভৰণ
মণি মুক্তা কৰিলা বৰ্জন
তাতোকই মূল্যবান লভিলা নিশ্চয়
মনোমত দেহৰ ভূষণ ।
ধন্যা তুমি মহাপুণ্য কৰিলা অৰ্জন
পূজাৰিণী মানৱ-পূজাৰ
কৌমুদীৰ ভক্তিভৰা পূজাৰ অঞ্জলি
চিৰ প্ৰিয় বস্তু দেৱতাৰ ।

তথু সকু হিয়া খনি পৱিত্ৰ উজ্জ্বল
সত্য শিৱ সুন্দৰৰ স্থান
যুগে যুগে বুৰঞ্জীয়ে কব ৰিঙিয়াই
কৌমুদীৰ অতুলন দান।

মীনাক্ষী

মালাবাৰ মহাতীর্থ মহাত্মাৰ পাদস্পর্শে
সৰু বৰ সকলোৰে অপূৰ্ব্ব মিলন
আজি মহাভাৰতৰ পুণ্য এক মহাপৰ্ব্ব
অৱতীর্ণ নৰৰূপী পতিতপাৱন।
যতমানে জগতৰ বহু যুগ যুগান্তৰ
কালৰ কলুষ ৰাশি যায় উটি ভাহি
চলিছে বিজয় ৰথ দুৱাৰে দুৱাৰে আজি
নিপীড়িত মানৱৰ ফুটি উঠে হাঁহি।
হিয়া ভৰা প্রীতি অর্ঘ্য কৰে সৱে নিৱেদন
ভক্তিভাৱে চৰণত যাচে শ্ৰদ্ধাঞ্জলি
সজাই পূজাৰ থাল ৰূপহী মীনাক্ষী আহি
প্রণমিলে দেৱতাক, খুজিলে নির্ম্মালি।
বহু স্বৰ্ণ অলঙ্কাৰে সুশোভিতা সুন্দৰীক
সম্ভাষিলে মহাত্মাই মৃদু বচনেৰে
দীপ্তিময়ী কৌমুদীৰ ত্যাগৰ পৱিত্ৰ কথা
নামে যেনে পৃথিবীত মন্দাকিনী-ধাৰে।
উলাহেৰে কৌমুদীয়ে অঙ্গৰ ভূষণ যত
দিলে দান হৰিজন পূজাৰ কাৰণে
সি যে দান অতুলন আজি কৌমুদীৰ পণ
নিপিন্ধিব অলঙ্কাৰ আৰু ই জীৱনে।

ত্যাগৰ আলোক ৰেখা সমুখত পাই দেখা
কৌমুদী-দীপ্তিত জ্বলে মীনাক্ষী গাভৰু
তেতিয়াই মহাত্মাক নিৱেদিলে সভক্তিৰে
যতমানে শৰীৰৰ থাকু মণি কেৰু।
মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি স্নেহ আশীৰ্ব্বাদ কৰি
মহাত্মাই সুন্দৰীক বুলিলে বচন
ঋণগ্ৰস্ত পিতাৰাক দিয়া এই অলঙ্কাৰ
ঋণ-মুক্তি লভি যেন হয় সুস্থ মন।
নোলাল মুখত মাত জনালে প্ৰণাম এটি
শিৰোধাৰ্য্য কৰি বালা দেৱতাৰ বাণী
ত্যাগ কৰি সৌন্দৰ্য্যৰ আভৰণ বাহিৰৰ
মীনাক্ষীও হল আজি সৌন্দৰ্য্যৰ ৰাণী।
পিচদিনা পুনৰপি লই তাৰে কণ্ঠহাৰ
মীনাক্ষী-জনকে আহি কৰে নিৱেদন,
মহাত্মাই তুষ্ট হৈ সুমুধৰ বাণী কয়
"সেই অলঙ্কাৰ মোৰ নাই প্ৰয়োজন।
মীনাক্ষীয়ে পুনুবাৰ নিপিন্ধিব অলঙ্কাৰ
চিৰদিনলই তাক কৰিলে বৰ্জ্জন
সুখী হম তাৰে মই ঋণ-মুক্তি যদি হয়
মীনাক্ষীৰ এই দান কৰিলে গ্ৰহণ।"
মীনাক্ষীৰ দুগালেদি আনন্দৰ অশ্ৰু-নদী
গঙ্গা-যমুনাৰ দৰে নাচি বই গল—
সত্যৰ কাৰণে পণ নিৰাভৰণা আজীৱন
কিযে সি স্বৰ্গীয় দৃশ্য অভিনীত হল।

মীনাক্ষীৰ জননীৰ বেজাৰৰ চকুপানী
লক্ষ্য কৰি মহাত্মাই সুধিলে কাৰণ
"কিবা হেতু তনয়াক কৰা নাই আশীৰ্ব্বাদ
আনন্দ-তীৰ্থত কিয় বিষাদিত মন ?"
দয়াময়ী জননীয়ে প্ৰকাশিলে মনোভাৱ
যদিবাও আতিকই উলাহিতা তেওঁ
তথাপি চিন্তিতা অতি নিমিলিব যোগ্য পতি
অলঙ্কাৰহীনা কন্যা নিবিচাৰে কেওঁ ।"
আশ্বাসিলে মহাত্মাই "চিন্তাৰ কাৰণ নাই
এশ জন কন্যাপ্ৰাৰ্থী আনি দিম যাৰ
বাছি লবা তাৰেপৰা দেৱী মীনাক্ষীৰ দৰা
হব অতি যোগ্যজন জোঁৱাই তোমাৰ ।"
হৰষিতা হল মাতা ভকতি-প্ৰণত পিতা
লভিলে মনত দুয়ো আনন্দ অপাৰ
নৰৰূপী দেৱতাৰ কৃপাকণা লাভ কৰি
কন্যাই কৰিলে আজি দুয়োকো উদ্ধাৰ ।
যি দেশৰ বহু জনে অনশনে অৰ্দ্ধাশনে
কটায় কষ্টেৰে কাল অতি অসহন
এটুপি গাখীৰ নাই শুকান কণ্ঠেৰে হায়
যি দেশৰ শিশুসৱে কৰিছে ৰোদন ;
সি দেশৰ ৰমণীয়ে অলঙ্কাৰ পৰিধান
বিলাসিতা সম জ্ঞানে কৰিলে বৰ্জ্জন
সি দেশৰ কৌমুদীয়ে সি দেশৰ মীনাক্ষীয়ে
জলাঞ্জলি দিলে গৰ্ব্ব মিছা আভৰণ ।

তপস্বিনী উমা সমা ছুয়োটিয়ে মনোৰমা
ছুয়োটিয়ে পূজাৰিণী মানৱ পূজাত
পৱিত্র নির্ম্মল চিত্র পুৱাৰ শিশিৰ সিক্ত
ফুলিছে ছুপাহি যেন দেৱ-পাৰিজাত।
বাহিৰৰ সোণ ৰূপ সৌন্দৰ্য্যৰ প্ৰতাৰণা
দেৱতাৰ কৰুণাত নিমিষতে এৰি
অন্তৰৰ সৌন্দৰ্য্যত পৰমা সুন্দৰী হই
স্বৰগৰ দেৱী হল পৃথিৱীৰ নাৰী।
কৰে আত্ম-নিৱেদন অলঙ্কাৰ বিসৰ্জ্জন
অৰ্দ্ধনগ্ন ফকিৰৰ স্তুতি গান গাই—
সকলো পূজাৰে বৰ মাথো পূজা মানৱৰ
মানৱৰ ছুখ দেখি কান্দে দেৱতাই।
মুক্তিৰ মাভৈ মন্ত্র ত্যাগৰ পৱিত্র কথা
সত্যৰ স্বৰ্গীয় জ্যোতি কৰি আহৰণ
আহাঁ বীৰ আগবাঢ়ি আহাঁ বীৰাঙ্গনা নাৰী—
মহাত্মাৰ পদধূলি শিৰৰ ভূষণ।
তুঙ্গ হিমাচল আৰু কন্যা কুমাৰিকা ভেদি
মীনাক্ষী-কৌমুদী কৰে ৰশ্মি বিকিৰণ
জাগে আজি সুপ্ত শক্তি জাগে আজি লুপ্ত ভক্তি
জাগে যত হৰিজন নৰনাৰায়ণ।

সনাতনী

পুৰণি আচাৰ, পুৰণি বিচাৰ
পুৰণি পন্থাৰ আশ্ৰয় লৈ
নতুন যুগৰ শঙ্খ নিনাদ
থাকিবা কিদৰে নুশুনাকৈ !
কথাই কথাই—শাস্ত্ৰৰ দোহাই
গীতা-ভাগৱত দেখাই নাই,
নপঢ়ি নুশুনি পণ্ডিতালি কৰা
দিন আৰু নাই সমূলি ভাই !

টিমিকি টিমিকি যদিও পোহৰ
আন্ধাৰে দেশ ৰাখিছে ঢাকি
যুক্তিৰে বিচাৰে মুক্তিৰ বাট
আজিৰ জগতে নামানে ফাকি
ব্ৰহ্মণৰ মাথোঁ শাস্ত্ৰ অধিকাৰ
অৰ্থ-হীন কথা মানিব কিয়
আজি ভাৰতত আছেনে ব্ৰাহ্মণ
বিশ্ব-জগতৰ বন্দনীয় ?

পতিত ব্ৰাহ্মণ, পতিত ক্ষত্ৰিয়
পতিত সকলো ভাৰতবাসী
ম্লেচ্ছৰ চৰণ সেৱি সযতনে
কৰিছে মাতৃক লোকৰ দাসী।

ধনেই হৈছে ধৰমৰ মূল,
ধনৰ বলতে সকলো হয়
দীন দুখীয়াৰ থিতাতেঁ মৰণ
অলপতে পাও পিছলাৰ ভয়।
এয়ে আজি হাঁয় শাস্ত্ৰৰ মহিমা
ধন আৰ্জনৰ বুদ্ধিহে সাৰ
মূৰ্খ যদিবাও বিপ্ৰৰ নন্দন
বৈতৰণীৰ কৰ্ণধাৰ।
উপজি পৰোঁতে নিজে সৰস্বতী
কণ্ঠত তেওঁৰ থিতাপি হয়
ভৰি ধোৱা পানী গঙ্গা-জল বুলি
শূদ্ৰই সদায় মূৰত লয়।
কৰ-বৰঙণি গোটায় গোসাঁয়ে
নিচিন্তে অলপো শিষ্যৰ হিত,
ভেমৰ সত্ৰত প্ৰেমৰ অভাৱ,
চিত এৰি হায় বিচাৰে বিত
ভোগীয়ে বিচাৰে ব্ৰাহ্মণ হবলৈ
ত্যাগৰ মন্ত্ৰ পাহৰি গৈ
ভীৰুৱে সাজিছে ক্ষত্ৰ মহাবীৰ
যজ্ঞ-উপৱীত কান্ধত
পাটীৰ তিৰোতা বিজাতিয়ে নিয়ে
বলেৰে সোমাই ঘৰৰপৰ
ক্ষত্ৰিয়সকলে ভাগ্যক ধিয়াই
ৰই থাকে হই জীয়াতে মৰা।

বিধৰ্মীক বেচি বিধৱা জীয়াৰী
যি জাতিয়ে ৰাখে নিজৰ জাত।
লুপ্ত হই যক পৃথিবীৰ পৰা
সি জাতিৰ মূৰত হক বজ্ৰপাত।

গাতে লাগি থকা পাহাৰীসকল
অনাদি কালৰে আমাৰ ভাই
আন ধৰ্ম লই কিয় আজি হাঁয়
আমাৰ পৰাই আঁতৰি যায় ?

-সমাজৰ কিয় বহু জনে
নোৱাৰি সহিব যাতনা-ভাৰ
সনাতন ধৰ্ম দিছে বিসৰ্জন
চাইছানে ভাবি কাৰণ তাৰ ?

উদাৰ ধৰ্মত নাই সুবিচাৰ
নাই যে মৰম দয়াৰ লেশ
অলপতে হাঁয় কিয় জাতি যায়
এয়ে শ্ৰীকৃষ্ণ বুদ্ধৰ দেশ ?

ছুৱা যোৱা নীতি সাৰোগত কৰি
কপালত ফোট নামাৱলী গাত
তীৰ্থ শ্ৰীক্ষেত্ৰৰ দুৱাৰ জপাই
দেৱতাৰো তুমি ৰুধিছা বাট।

তুমি সনাতনী, মিছা ভেম জুৰি
আপোনাক আজি কৰিছা পৰ
নিজৰ ভেটিত তিতা-লাও গজাই
মৃত্যুৰ মুখলৈ মাৰিছা লৰ !

(২)

নতুন যুগৰ বাজে শিঙা শঙ্খ,
সত্য যুগ আজি চাপিছে কায
সত্যৰ পূজাৰি তিৰিৰ বিদাৰি
কলিৰ কলুষ কৰিছে নাশ ।

প্ৰভু জগন্নাথ উঠিছে ৰথত
ভয়ৰ কাৰণ আৰু যে নাই
মৰিব সকলো অসত্য অসুৰ
প্ৰলয়ৰ মেঘ আঁতৰি যায় ।

পৰাধীন দেশত ব্ৰাহ্মণ কোনো নাই,
ক্ষত্ৰিয়ও তাত বীৰ্য্যহীন
শূদ্ৰসকলেও ৰুদ্ৰ মূৰ্ত্তি ধৰি
বজাব লাগিব অগ্নি-বীণ ।

পতিত ব্ৰাহ্মণে দেশ উদ্ধাৰিব
নোৱাৰে শাস্ত্ৰৰ বচন মাতি
শূদ্ৰই বুজিছে বেদৰ মৰ্ম্ম,
নাই ভেদাভেদ অধৰ্ম্ম নীতি ।

মানুহক ঘিণায় কিদৰে মানুহে
নিজলৈ বিচাৰে স্বৰ্গত ঠাই
নৰকেই হয় স্বৰ্গৰ সমান
থাকিলে সহস্ৰ পতিত ভাই ।

ধৰ্ম্মৰ বিলাই দেখিব নোৱাৰি
যি সৱে কৰিছে জীৱন পণ
সি সৱে লভিব পুৰস্কাৰ তাৰ
কত গৰিহণা শত নিৰ্য্যাতন ।

হিমাদ্ৰি সদৃশ বিঘিনি পৰ্ব্বত
লাঠিৰ আঘাত মূৰত লই
হিংসাৰ সলনি প্ৰেম বিতৰিছে
পাষাণকো আজি কৰিছে জয় ।

মিছা অহঙ্কাৰ মিছা অভিমান,
মিছা আভৰণ নলবা গাত
সত্যৰ সাৰথি, ত্যাগৰ গাণ্ডীৱ,
জ্ঞানৰ পোহৰ উজ্জ্বল বাট ।

কপটতা এৰি উদাৰতা লই
আহা আগবাঢ়ি আনন্দ কৰি ।
মন্দিৰৰ দেৱতা জাগে দশোদিশে
শূন্য মণিকূট বল যে পৰি ।

নকৰিবা ভয় সনাতনী তুমি,
ই দেশ তোমাৰ হিন্দুস্থান ;
নমৰে কদাপি সনাতন ধৰ্ম্ম,
বিধিৰ বিপাকে যদিও ম্লান।

কাণ পাতি শুনা মহামানৱৰ,
মহামিলনৰ জয়-গান ;
কোৰাঁ সমস্বৰে গোৱাঁ সমস্বৰে ;
জীৱনৰ সঙ্কল্প প্ৰধান।

ন ত্ব কাময় ৰাজ্যং,
ন স্বৰ্গং ন পুনৰ্ভৱম্।
কাময়েৎ তুখতপ্তানাং,
প্ৰাণিনামাৰ্ত্তনাশনম ॥

অস্পৃশ্য

মই অস্পৃশ্য, মই ঘৃণ্য,
মই অতি হীন—
উচ্চৰ ভৰিত তুচ্ছ হই,
পৰি আছো চিৰদিন।
নহয় নিজৰ দোষ
তথাপি লো'কৰ ৰোষ
সৰুৰ ঘৰত জন্ম,
নাই আন একো ভুল,
সেয়ে মোৰ মহাপাপ—
হানে তাৰে শত হুল
সমাজত নাই স্থান
যতে ততে অপমান
বিচাৰৰ নামত অবিচাৰ—
ভাগ্যত মিলে মোৰ ;
মোৰ ওপৰতে উঠে যত
অপৰাধৰ হোৰ।
সনাতন ধৰ্ম্ম সংকীর্ণ
ভায়ে ভায়ে কৰে বিদীর্ণ
বেদ-পুৰাণৰ উদাৰ কথা—
লুকাই থাকিল কত ?

প্ৰায়শ্চিত্তৰ বিধিখন মাথো
আছে মোৰ সমুখত।
ধনীয়ে কৰিছে ঘিণ
মানীয়ে ভাবিছে হীন
বহু কাল ধৰি আছে বোধ কৰি
মন্দিৰৰ দ্বাৰ
প্ৰৱেশৰ তাত নাই হেনো মোৰ
একো অধিকাৰ।
দেৱতাও হয় ছুৱা
ভাগ্যই মোৰ এনেকুৱা
নিজকে নিজেই ভাবি আছোঁ মই
চিৰ অৱনত
ইদৰেই যাব ই জীৱন
হেঁচা ঠেলা গচকত।
বিশ্বৰ গঞ্জনা লই
সৃষ্টিৰ অভিশপ্ত হই
জনম লভিলোঁ মই
অশুভ ক্ষণত অতি
তাৰ বাবে যত মানে
হয় এই লটি-ঘটি।
কিন্তু আজি কোনে মোক
নিচুকাই শত শোক
কইছেহি সমুখত—
উঠ তই মূৰ দাঙি।

বহু যুগৰ বহু বাধা
দিব লাগে আজি ভাঙ।
অন্ধকাৰ হয় হীন
আহিছে উজ্জ্বল দিন
গুহকক আজি শ্ৰীৰামচন্দ্ৰই
বুকুত সাৱটি লয়—
কাল অভিশাপ পাহৰি মানুহে
গাইছে নিজৰ জয় ॥
ভয়ৰ কাৰণ নাই
লব লাগে নিজ ঠাই
শ্ৰীকৃষ্ণে শুনাই গীতাৰ বাণী
দিয়ে জগতক শিক্ষা—
গাৰো ভোট যৱনে লয়
শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰৰ দীক্ষা।
উজ্জলি উঠিছে বুদ্ধ
অহিংসাৰ মূৰ্ত্তি শুদ্ধ
শ্ৰীগৌৰাঙ্গৰ প্ৰেম আজি
জগাই-মধায়ে ললে—
সকৰ বুকুত স্বৰগৰ
পুণ্য পাৰিজাত ফুলে ॥
আজি জাগিছে মাতৃ
আজি জাগিছে ভ্ৰাতৃ
ৰণত বীৰেন্দ্ৰ নৰনাৰায়ণে
চলায় বিজয় ৰথ—

সতী সাবিত্রীয়ে আপোন দীপ্তিৰে
রুধিছে যমৰ পথ।
মহামানৱ মহাত্মাই
মানৱৰ বন্দনা গায়
জাগ, জাগ আজি নৰনাৰায়ণ
মহাভাৰতৰ—
নেবাছিবি উচ্চ নীচ
নকৰিবি ভিন পৰ॥
সুপ্ত দেৱতা উঠিছে আজি
মহামানৱৰ বেশে সাজি
প্ৰতি পদূলিত সউ
-মন্দিৰৰ রুদ্ধ ভগৱান—
হৰিজন মই হৰিৰ ভকত
পৰম শক্তিমান।
বাহুত বিপুল শক্তি
মনত প্ৰগাঢ় ভক্তি
অন্তৰত জাগে নাৰায়ণ,
কিহৰ বাবে হীন—
স্বাধীনতা মোৰ জন্মস্বত্ব
যদিও পৰাধীন।
ভাঙি ছিঙি গুৰি কৰি
যাম আজি আগবাঢ়ি
ক্ষত্ৰিয় বিশ্বামিত্ৰ
নিয়তিক পৰাজি ব্ৰাহ্মণ হয়

ধীবৰ-নন্দিনী হস্তিনাৰ ৰাণী—
মোৰনো কিহৰ ভয় ?
সমাজে মানিছে ঘাটি
আজি মাথোঁ এটা জাতি
চণ্ডীদাসে দিলে ৰামী ধুবুনীক
হিয়াৰ মদিৰা দান—
সবাৰো উপৰি মানুহ সত্য
লভি এই দিব্য জ্ঞান !
নাই আজি প্ৰৱঞ্চনা
ঘিণলগা আৱৰ্জনা
শম্বুকে লভিছে যজ্ঞ অধিকাৰ
নিজ যোগ্যতাৰ মান—
একলব্যে পালে আঙুলি ঘূৰাই
আচাৰ্য্য দ্ৰোণৰ দান।
ৰাৱণে কৰিছে পূজা
শান্তি সীতা দশভূজা
বীৰ মেঘনাদে কৰে সিংহনাদ
কুম্ভকৰ্ণ উঠিছে শুই—
ঘৰ-বিভীষণে সোণৰ লঙ্কাত
নোৱাৰে জলাব জুই।
ধৰ্ম্মভীৰু যুধিষ্ঠিৰ
হল আজি নত শিৰ
সূতপুত্ৰ কৰ্ণবীৰ
পঞ্চ পাণ্ডৱৰ জ্যেষ্ঠ

নোহে আৰু উপেক্ষিত
হল জগতৰ শ্ৰেষ্ঠ ।
আজি মই ললোঁ মানি
শাস্ত্ৰৰ সেই এবাৰ বাণী
সূতো বা সূতপুত্ৰো বা
যো বা কো বা ভবাম্যহং
দৈবায়ত্ত কুলে জন্ম
মমায়ত্বং হি পৌৰুষম্ ।
মূৰ তুলি ময়ো উঠো যদি
ভাঙিম পৰ্ব্বত ৰুধিম নদী
আজি ভাল কই পাইছোঁ বিচাৰি
নিয়তিৰ ছিদ্ৰ
হব পাৰোঁ শূদ্ৰ, কিয় হম ক্ষুদ্ৰ
মই মহাৰুদ্ৰ ।
জাগে আজি ৰুদ্ধ প্ৰাণ
বতাহত বজ্ৰ গান
ধুমুহাৰ দৰে আহি
প্লাৱনৰ দৰে হাঁহি
মহাপ্ৰলয়ৰ দৰে
বজাম ধ্বংসৰ বাঁহী ।
কৰিম নতুন সৃষ্টি
হব তাত পুষ্পবৃষ্টি
সকলো সমান তাত
প্ৰিয় পুত্ৰ ঈশ্বৰৰ

নেথাকিব সৰু-বৰ
ভেদাভেদ মানুহৰ।

স্পৃশ্য অস্পৃশ্যৰ তাত
নেথাকিব বহু জাত
অৱনত অনুন্নত
নেথাকিব পাছপৰা
যোগ্যৰেই হব মাথোঁ
ভোগ্য এই বসুন্ধৰা ॥

ধৰ্মস্থান কৰ্মস্থান
হব এই হিন্দুস্থান
জাতি অজাতিৰ শত ব্যৱধান
কৰিম তাত ব্যৰ্থ
শ্ৰীক্ষেত্ৰৰ নিচিনা সমগ্ৰ ভাৰত
গঢ়িম মহাতীৰ্থ।

মহাপ্ৰভুৰ ৰথৰ জৰী
একেলগে টানিম ধৰি
একেলগে খাম মহাপ্ৰসাদ
সৱে মিলিজুলি,
ভায়ে ভায়ে নাচি নাচি
কৰিম আমি কোলাকুলি ॥

অস্পৃশ্য নহওঁ মই
ণ্য নহওঁ মই
দেৱতাৰ পদৰজ লই
পৰম বলৱান হই
মহাশক্তিৰ শিষ্য মই
বিশ্ব কৰিম জয় ॥

—শেষ—